

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMKOND:

**J. Aavik, A. R. Cederberg, M. J. Eisen, V. Grünthal, J. Jõgewer,
A. Jürgenstein, L. Kettunen, J. Köpp, J. Luiga, A. Saaberk**

1921

Viiesteistkümmes aastakäik

Nr. 5

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1921

XV AASTAKÄIK

№ 5

Vaskväravad.

Tungib Kalevi tunnistus
Läbi tammise tänava,
Üle vaskise värava

(Kalevipoeg II, 105—108)

kuulutab Kreutzwald. Kas ei pillu lauluisa siin ilusaid sõnakõlksa, ammutatud luulevallast? Kas ei puudu tammistel tänavatel ja vaskistel väravatel iga reaalne alus? Meie päevil tõesti. Kuid olevik erineb liig mitmes suhtes minevikust. Mitmesugused teated annavad tunnistusi meie kodumaa muistsest tammerikkusest. Soodest ja rabadest leitakse olevikus tihti veel tammelademeid, ka jõgede põhjas puhkab, näituseks Kursi Tammiku küla juures, palju tammepakkusid, kuna küla juures, peale nime, tammede jälgi enam ei nähta. Venemaal puutuvad meile praegu veel mõnes kohas pakkteed silma. Pehme maa pärast on puupakk paku kõrvale pandud, pakktee tehtud ja seda teed mööda veerevad vankrid edasi-tagasi. Muiste valmistati meie kodumaalgi sarnast pakkteed, vahel koguni tammedest. Vigala kihelkonnast, Avaste soost näituseks on muda ja kõntsa alt tammepakkude teed meeldetuletavad lademed leitud ja samasuguseid ilmeid tuntakse muudestki soodest. Küll ei ulata niisugused tammepakkude lademed meie päevil enam verstade kaugusele, aga oma jagu tunnistust annavad nad siiski, et muiste tammerikkal ajal tammiseid tänavaid tüüti. Võimalik, et ainult jupikesed nendest teedest endid tänini alal hoidnud.

Tammiseid tänavaid ei tohi me siis koguni luulevalda lükata. Aga ehk vaskseid väravaid?

Meie ajal tabame linnadest sagedasti raudseid väravaid, vasksed väravad jäävad kuninglikkude kodade eesõiguseks. Aga kodanikkude majade ukсед, harukorral väravad, esinevad vaskiste plaatidega ja muude vaskiste varustustega. Tore-

damatesse majadesse sisse astudes tuleb uksi vaskiste pidemetega avada ja sulguda. Kui Kreutzwald Kalevipojas laulab vaskisest väravast, toetab ta ennast täiesti rahvajuttude ja rahvalaulude alusele. Meie rahvajutud teavad, näe, paljugi kõnelda keskaja vaskistest väravatest, mis tihti raudväravatega vahetuvad.

Niisama esinevad rahvalauludeski harukorral vaskised väravad: Saaremaal näituseks lauldakse J. Proosese üleskirjutuse järele Tornimäelt:

Siin on vaskised väravad,
Hõbedased õuekesed,
Kuldane kojaesine,
Kuldakuppu koja eessa,
Siin on ukсед osmusesta,
Ukse laud laasikirja.

Siin on luule muidugi helde käega oma ehteid välja valanud.

Rahvajutud ei määra niisuguste vaskiste ja raudiste väravate asukohaks ometi linna, vaid küla, s. o. talusid maal külades ehk üksikus paigas. Keskajal teab rahvasuu nii jõukaid talumehi olevat elanud, et need enestele vaskised ehk raudsed väravad soetanud. Vististi tundis Kreutzwald niisuguseid jutte metallväravatest ja nende juttude alusel mainib ta neid väravaid lugulauluski.

Allpool katsun näidata, mida rahvasuu vask- ehk raudväravatest ühes ja teises kihelkonnas teab kõnelda.

Kõige rikkam vaskväravate poolest rahvamälestuse järele on Võrumaa, 18 väravaga, sellele järgneb Tartumaa 12 väravaga. Pärnumaal tuntakse vask- ehk raudväravaid kokku 6 kolmes kihelkonnas, Viljandi-, Lääne- ja Harjumaal ainult ühes. Muis maakondades ei ole neid rahvamälestuses mulle silma puutunud.

Teeme algust kõige väravarikkama maaga, Võrumaaga.

Põlva.

Põlva kihelkonnas Moisekatsi vallas elanud vanasti kolm jõukat talupoega. Nende majade ja õue ümber olnud raudaed, raudaial aga mitme mehega vallalevõetavad ja kinnipandavad vaskväravad ees. Väravate avamist hommikul ja kinnipanemist õhtul kuulnud üle kogu valla. Neil jõukatel meestel olnud mõnesugused toredad asjad. Teated puuduvad, kas nende adrad muude talumeeste atradest erinesid, küll aga kündsid nende meeste põldudel härjad, vaskikked peas. Korra katkenud vaskike. Kündjad ei arvanud tarvilikuks iket koju viia parandada, vaid

heidsid ikke lähedasse lomp. Halbade ilmade tulekul paistvat nüüd veel katkine vaskike lombist välja, teatab Joosep Tamm.

Rahvasuu ei tea kõnelda, kudas nende jõukate meeste käsi käinud ja kuhu nende vaskväravad pärastpoole jäänud.

Jaan Tamm tunneb veel Põlvas Moise katsis kaht rikast. Üks neist asunud Perä-Julakus, teise elukoht teadmata. Mõlematel olnud raudväravad, kelle avamist ja sulgumist kaugele kuulnud. Muud teated lähevad eelmistega ühte.

Veel teatakse Põlvast, et seal enne Rootsi sõda ühel Kooskora peremehel raudväravad olnud. Värava avamist ja sulgumist kuulnud Eoste külasse, kus Kooskora raudväravate omaniku vaenlane elanud, keda raudväravate avamine ja sulgumine alati ärritanud. Eoste peremees ei kannatanud niisugust ärritamist viimaks enam välja, vaid tapnud Kooskora peremehe. Varsti selle järele alanud Rootsi sõda, mis mõlemad talud maatasa teinud. Enne seda visatud Kooskora raudväravad kaevu. Kaevu asemele tekkinud läte. Rahva arvamise järele peituvad raudväravad praegu alles vee põhjas.

Räpina.

Räpinas elanud Rootsi ajal nüüdse Veriora kvoote ja Palumõisa piirides kaks rikast talumeest: üks valla hommikupoelses otsas Kullamäel, teine sealt umbes 10 versta kaugel loodes Praalis.¹⁾ Teated puuduvad, kuidas need mehed õue kaitseid. Rahvasuu teab niipalju, et neil raudväravad õue ees olnud. Kui Kullamäel väravaid avati ehk kinni pandi, kuuldi seda Praalisse. Niisama kuulnud Kullamäel Praali raudväravate avamist ja sulgumist. Sõja ajal peitnud Kullamäe rikas viis härjakoormat kulda Kullamäe ojasse. Praali rikkuse viinud enne sõja sinna jõudmist keegi võõras („tudeng“) ära. Mõlemad kohad hävitati vist sõjaajal.

Nüüd on Kullamäel Veriora mõisa kantnikud, kuna Praalis mõisa metsa all mõnesugused meie maa ilusad puud kasvavad.

Räpinas teab peale A. Sibuli nimetatud raudväravate O. Krigul veel järgmised raudväravad olevat olnud: Meeksi vallas Naha karjamõisa maal Parkamaa nulgas; Meeksi

1) Praali nimi tuletab Läti asundust meelde. Brahlis = vend; sest sõnast tekkis vististi Praali. Ei teata, et lätlasi oleks Räpinas suuremal määral asunud; Praalit tuleb ehk üksiku lätlase asunduseks arvata.

mõisa metsas Juuda kalsas ja Toolamaa vallas Võukülas Kuhja talu asemel. Lähemad teated nende kolme talu raudväravate kohta puuduvad.

Urvastu.

Praeguse Antsmõisa kohal elanud rikas peremees Ants ja seal lähedal praeguse Mikumäe otsas rikas peremees Mikk. Mikul olnud raudväravad. Kui ta neid kinni pannud, kuulnud väravate praginat Värtemäele, umbes 2 penikoorma kaugusele. Värtemäel olnud ka raudväravad. Väravatest päris mägigi enesele nime Värtemägi = Väravatemägi.

Loo jutustaja Aadu Kroon tähendas üleskirjutajale J. Wärnikule: „Küll elasid need kolm peremeest kõvasti!“ Rüütliid aga tulnud, lõhkunud kõik ja võtnud oma valitsuse alla. — Viimane väide käib muidugi Antsmõisa Ansu, Mikumäe Miku ja Värtemäe peremehe kohta, kelle väravatele ja rikkusele rüütliid otsa tegid.

Karula.

Karula kihelkonnas olnud muiste Lopi talul raudväravad. Kui väravaid kinni pandud ehk avatud, kuulnud seda Sangaste mõisa ära, ehk küll Sangaste sealt üle kolme penikoorma eemal seisab. Puuduvad teated talu rikkuse ja raudväravate kadumise kohta. Praegu puudub seal talu. Endine talukoht on kesk Kaagvere mõisa põldu. Seal kohal olev endine talu tiik ja praegune mõisa rehi kannavad veel praegu endist nime, teatab J. Tuvikene.

Hargla.

Koivalinna vallas Mudimetsa talus, kesk metsa asunud muiste röövliid, teatab K. Leokene. Mudimetsa talu olnud kallaletungijate vasta tublisti kindlustatud. Ainult raudväravatest päästunud talusse sisse. Need raudväravad teinud niisugust kärinat, et seda Hargla kihelkonda Ihte külasse 3—4 versta peale olnud kuulda. Muud lähemad teated puuduvad Mudimetsa kohta.

Rõuge.

Enne meie kodumaa saamist Vene valitsuse alla elanud Vana-Roosa Riguli talus kuulus rikas mees, nimega Rigul, teatab M. Siipson. Rigulil olnud väga kindel talu, õue ümber raudaed, raudväravad ees; laialdased põllud ja heinamaad. Hulga poiste ja tüdrukutega pidanud

Rigul talu. Alanud suur põhjasõda. Pardiajajad käinud igal pool röövimas. Vana Rigul pannud oma raudaiaga ja raudväratiga küll mõne aja pardiajajatele vastu, aga viimaks lõhkunud need ta raudaiad ometi ära ja riisunud palju ta varandust. Oma raha saanud Rigul enne seda ometi metsa viia ja sinna maha matta. Seal seisab varandus praegu veel; keegi pole teda üles leidnud.

Rigul isegi pääsnud pardiajajate lõhkumise ajal metsa pakku. Sissid läinud teda metsa taga otsima, käinud mööda metsa ja hüüdnud: „Rigul, Rigul, tule välja! Sõda otsas!“ Kavalust märgates ei annud Rigul hüüdmise peale mingisugust vastust ega tulnud välja. Kui kaua ta metsas elanud ja millal ta surnud, seda ei tea rahvasuu jutustada.

Versta kuus Riguli talust Võru poole seisab maantee ääres Raudsepa talu. Ka sellel talul olnud vanal ajal raudaed ümber ja raudväravad ees. Sõja ajal hävitatud talu ja ta raudväravad. Hiljemini ehitatud Raudsepa talu teisele kohale, endise talu varemetele aga Kangsti kõrts. Ses kõrtsis sündinud rahvajutu järele pärastine õpetaja ja kindralsuperintendent F. Hollmann, teisendi järele Hollmanni isa; selle isa olnud seal kõrtsmik, seletab M. Siipsen.

Kui ka Riguli ja Raudsepa väravad rauast olnud, räägib Rõuge rahvas ometi vasktulbast. See vasktulp seisnud Saru ja Vana-Roosa piiri peal nagu mõni mälestusesammas. Selle vasktulba lasknud mõisad püsti panna kupitsa osa etendamiseks. Et tuleval põlvel hästi meeles seisaks, kuhu just vasktulp püsti pandud, lasknud mõisnikud kõik valla poisikesed sinna kokku tulla ja neile seal tublisti vitsu anda. Nii loodeti poisikestele tulba koht hästi meelde jäävat ja edaspidisel ajal piiritülil tunnistajaid saavat.

Teiste teadete järele olnud ka Rõuge vallas Hino ja Handi Miku taludes ennemuiste rikkad taluperemehed. Iseäralikuks rikkuse tundemärgiks olnud puhtast rauast — võib olla vasestki — reheväravad. Kui ühes talus hommikul tööle mindud, kuulnud teises talus kohe väravate lahti-tegemist. Pärast — viist põhjasõja ajal — tunginud vaenlane meie maale. Handi Miku peremees ei tahtnud oma raudväravaid vaenlasele jätta ja matnud nad sellepärast umbes 100 sülda talust kaugele lompi maha. Seda lompi kutsutakse praegu Mustilombiks. Endine Handi Miku talu hävitati umbes 40 aasta eest mõisa poolt ära, kuna Hino koht praegu alles olemas. Mõne aasta eest leidnud üks teomees Handi Miku maa pealt ühe kivi alt raudkastiga raha; sest rahast liikuda mõned alles praegu veel rahva seas.

Võnnu.

Rasina vallas Rasina külas elanud muiste rikas mees, teatab J. Anijärv. Kui Rasina küla mees oma vaskväravad kinni pannud, kuulnud seda umbes 24 versta peale Ülekülasse, kus niisamasugune rikas mees elanud.

Üleküla rikka mehe vaskväravate kinnipanemist kuulnud niisamuti Rasinasse.

Kodavere-Alatskivi.

Bertram avaldas omal ajal romantilise muinasloo Alatskivil vanasti elanud Äki tütre ja Terrande pojast. Selles muinasloos jutustab Bertram ühtlasi Äki ja Terrande rikkusest ja raudväravatest. „Kui Terrandel õhtul raudväravad kinni löid, kuuldi nende paukumist läbi metsa kuni Äkile, ja kui Äkil hoolas tütar õue kinni pani, et isa loomi metselajate eest kaitseda, kuuldi kinnipanemist Terrandel.“ Rikas Äki aimas sõja tulekut ette; ta mattis varanduse mulla põue maha. Ka Terrande lahkus kodunt. Varsti ilmusid sõjamehed, hävitasid majad ja tapsid Terrande. Äki läks vist ise maa alla, mille varandused talle eluajal juba tuttavad olnud. Vastahakkajad aeti Äki õue kokku ja tõmmati seal võlla. Koht kannab sest saadik Lüllimäe nime. Naised ja tüdrukud kogusid Terrande hävitatud talu varemetele; nende pisarad voolasid kokku ojaks, mis vana raudvärava õnistas ja järve poole jooksis (Verhandlungen der Gel. Estn. Gesellschaft, III, I, 1. 32 jne.). Bertram ütleb lugu ühelt eestlaselt olevat kuulnud. Alus on tõesti rahvasuust saadud, kuid Bertrami elav fantaasia on enesele Fählmanni Koidu ja Hämariku eeskujuks võtnud.

Praegusel ajal ei teata Terrandest rääkida, küll aga Äkkemäe rikkast ja veel kahest müüst jõukast mehest. F. Kärneri teadete järele elanud Alatskivi Äkkemäel vanasti mees ja teine niisamasugune rikas 9 versta eemal Saburil. Ühed räägivad: Äkkemäel kui ka Saburil olnud õues vaskväravad, teised tunnevad raudväravaid. Väravate kinnipanemist Äkkemäel kuulnud Saburile ja Saburilt Äkkemäele. Äkkemäe selleaegne peremees kannud Reinu nime; raudaed piiranud ta elumaja ümber. Äkkemäe Reinul olnud peale selle veel oma viinavabrik. — Veel kolmas rikas eestlane elanud seal ligidal, nimelt praeguse Rupsiküla asemel. Sellegi mehe elumaja õue kaitsnud niisamasugused raudväravad. Nende kinnipanekut kuulnud teise rikka juurde ära 7 versta peale ja niisama teise rikka väravate kinnipanekut Rupsile.

S. Kääri kuulmise järele elanud Saburist 7 versta eemal Päiksis niisamasugune rikas kui Saburil. Mõlematel olnud vaskväravad õues. Kui Päiksi rikas hommikul vaskväravaid avanud, kostnud avamine Saburile, kui õhtul Saburi peremees oma vaskväravaid kinni pannud, kuulnud kinnipanekut Päikstile. Vaskväravad olnud suured ja teinud kinni pannes ja avades valju praginat.

Alatskivi linnamäel, maa sees on raudväravad olemas. Pika raudoraga sügavasse maa sisse torkides kõlisevad nad vastu, teab V. Ernits. Vahel kuulukse mäel käies ka muidu nende kumisemist.

Torma, Avinurme.

M. Sild on Avinurmes kolmest rikkast mehest kuulnud, kelle õuesid raudväravad kaitsnud. Üks elanud Piilsi külas Kaaramäel, teine Laekonnas Kaevussaare mäel, kolmas Vadi külas Luhasaarel. Kui õhtuti väravaid kinni pandud, kostnud see vastastikku ära, ehk küll kaugus üle kümne versta. Piilsi küla raudväravate omanikku hüütud Hansuks; Hans asunud esmalt Avinurmes mõisa koha peal, sealt ajanud saksad ta aga välja. Selle järele kolinud Hans Piilsi. Seal hakanud ta metsmaid harima, viina põletama j. n. e. Ta järeltulijaid arvatakse praegu alles Piilsis asuvat.

Maarja-Magdaleena!

Praeguse Maarja-Magdaleena kiriku asemel olnud suur klooster, kloostri ümber väike järv. Mõne aja pärast kuivanud järv ära. Vee, mis järve sünnitanud, pannud üks tark Kudina mõisa ligidal vaskväravate taha kinni (Kirikute raamat, l. 29). Jääb hämaraks, missugused ja kus need vaskväravad olnud. Teisend tunneb koguni hõbeväravaid.

Palamuse.

Palamuse Luual oli vanasti Vakuvere küla. Vaskväravast päästi külasse sisse. Tekkis sõda. Kardeti, et vaenlased vaskväravad ära riisuvad. Sellepärast viisid küla elanikud vaskväravad aegsasti lähedasse jõekääru varjule. Pärast sõja lõppu mindi vaskväravaid veest välja võtma, aga ei leitud enam üles. Ühed arvavad, et näkk värava ära peitnud, teised, et värav sügavasse põhja vajunud. Kohta, kuhu vaskvärav peidetud, hüütakse sellest ajast peale „Vaskvärava käänuks“.

Suure-Jaani.

Vastsemõisa vallas Lemmõe ääres olnud vanasti suur talu ja teine sealt 7 versta eemal, nimega Vaia-saare. Suur mets olnud mõlemate kohtade ümber ja vahel. Mõlemal talul olnud suured elajate aiad metsas, mis koduloomi kiskjate metsaliste eest pidanud varjama ja kaitsma. Aedade väravad olnud nii suured, et neid rataste peal kokku lükatud. Kinni lükates sündinud nii suured paugud, et neid ühest talust teise kuulnud. Ka Riisa külasse kuulnud nende väravate kokkulükkamise paugud ära (J. Jung, Muinasaja-teadus II, l. 231—232).

Pärnu-Jaagupi.

Enge vallas Hanelemaal küla heinamaal on Aagupere mägi ja Lõime mägi. Neil mägedel elanud vanal ajal kaks Eesti vanemat, kes väga rikkad olnud. Neil mägedel olnud vist suured pihlapuu-aiad ümber ja raudväravad ees. Kui õhtul väravaid kinni pandud, siis olnud raudahelate ragisemine kaugele kuulda, sest et väravad ahelatega kinni pandud. Ka olla nende eluasemel vall ümber olnud. Endine kaev olla praegu alles näha; kaevus seisvat ilmatu vaskkatel kulda varjul (J. Jung, Muinasaja-teadus II, l. 86). Teated raudväravate hävimise kohta puuduvad.

Mihkli kihelkond.

Vanal ajal elanud Mihkli kihelkonnas õpetaja N. Aunverdt'i kuulmise järele kolm rikat taluperemeest, nimelt Palatu Kaik, Lauaru Maik ja Alaka Siim. Neil olnud suured maad ja põllud, tublid aiad ümber, raudväravad ees. Õhtul väravate lukkupanekul teinud väravad niisugust raginat; et see teistele raudväravate omanikkudele ära kostnud. Lauarult Alakale on läbi õhu umbes 15 versta, niisama palju ehk rohkemgi Palatult Alakale. Alaka Siimul olnud kolmed põllud, nimedega: Öuemaa, Moatoväli ja Röödapõlma, kõik nüüd samanimelised heinamaad. Öuemaa lagedal on praegu 3 ahervart ja mäe serva all suur kaev, vana Siimu ajast alles. Kui poolakad riisuma tulnud, ehitanud nad Lihula, lossimäelt sillatee kuni Röödapõlma mesipuu-aeda välja, — maa ümberkaudu on raba. Mesipuu-aias võtnud nad Siimu kinni, tapnud ära; raudväravad viinud poolakad vist saagiks ära. Poola piir läks sel ajal kihelkonna keskelt läbi. Palatu ja Lauaru väravate saatuse kohta puuduvad teated.

A. Põntsoni üleskirjutus kirjeldab lugu teisiti. Teisendi järele kannavad Mihkli kihelkonna rikkad nimesid Lahu Siim, Alaka Sinisukk ja Palatu Kaik. Lahu Siim asunud Uurita lahus, praegustel Uurita küla heinamaadel, ilusal kõrgel kohal kase- ja sarapuu-metsaga, Alaka Sinisukk praegusel Karinõmme heinamaal soo kaldal mäekünka otsas, Palatu Kaik Koonga praeguse Palatu karjamõisa kohal. Kõigil kolmel olnud suured raudväravad, mille kinnipanekut ja avamist alati teise rikka juurde kuulnud. Kõik kolm rikast olnud ühtlasi targad ja nõiad. Lahu Siim matnud oma varanduse maha; kuhu teiste varandus jäänud, selle kohta puuduvad teated.

Teise A. Põntsoni teisendi järele kannavad raudväravate omanikud nimesid Virusaare rikas, Lõusaare rikas ja Palatu Kaik. Kahel esimesel puuduvad siis omad nimed; neid hüütakse ainult nende elukohtade järele. Parasmaa Pere küla ligidal on soos kõrge küngas, seal seisnud vanasti Virusaare rikka loss, raudväravad ees. Sinna künkasse matnud rikas oma raha maha. Lõusaar on Kahu küla juures kõrge küngas soo sees. Seal seisnud teise rikka loss, raudväravad ees, praegusel Hendriku-Mihkli heinamaal, kus veel varemend näha ja peale selle suur kivi. Selle kivi alla matnud rikas oma raha. Palatu Kaigu lossist ei tea vanad inimesed midagi, ainult ta kaevu näidatakse veel. Seda kaevu hüütakse nüüd Kaigu allikaks. Sinna kaevu või allikasse matnud Kaik oma raha. Enne sõda pannud Kaik oma raha suure tammepaku sisse, pakule rakendanud ta 2 paari musti härgi ette ja viinud siis allikasse. Allikas olla hästi sügav; ainult pika puuga võib allika kõva põhja tunda. Korra käinud soldatid seda raha sealt otsimas; kiskutiud paku vee peale, aga pakk vajunud jälle vee alla ja raha jäänud kätte saamata.

Tõstamaa.

Korra olnud suur sõda ja sõja järele kole katk. Kõik maa riisutud nii lagedaks ja inimesed saanud nii otsa, et Pärnust Virtsu väinani kõigest kahe talu peref veel elusse jäänud: üks Pootsi valda Taltsi nõmme ja teine Virtsu. Taltsi perel olnud raudväravad, teatab inspektor A. J. Anson. Kui Taltsi peremees oma raudväravad õhtul kinni pannud, kuulnud seda Virtsu ära, ja kui Virtsu kukk laulnud, seda kuulnud Taltsi.

Kullamaa.

Kalju vallas ja külas Riistamaa talu heinamaal on kaunis suur mägi, mida Karukõrva mäeks kutsutakse. Selle mäe ümber on pehme heinamaa. Selle mäe peal olnud kaks Joosta talukohta. Need talumehed saanud riisumise läbi nii rikkaks, et mäele kindla valli ümber teinud ja suured tugevad raudväravad ette, mis suurt käri-
nat sünnitanud, kui neid õhtul kinni pandud. Neil mees-
tel olnud seal ka natuke põldu teha, kus nad karjagi kasvatanud. Mõnikord tulnud nad oma mäelt välja kasa-
kaid riisuma, kui need oma varandusega ja saagiga nende ligikonnast juhtunud läbi minema. Keegi ei ole Joosta meestest jagu saanud. Nad käinud „ehitud“ riides ja elanud väga jõukalt. Ahervarre asemel ja põllupeenrad olla praegu veel selle mäe peal näha (J. Jung, Muinas-
aja-teadus III, l. 213).

Tallinn, Piritä.

Rahvasuu teab maa-aluse tee Tallinnast Piritale minevat. Piritäl muugahoovis olnud maa-aluse tee lõpul suured raudväravad ees. Pärastpoole aetud see koht mullaga kinni, et uudishimulised sisse ei pääseks (Esi-
vanemate varandus, l. 24).

Rauduksed.

Peale raud- ja vaskväravate tunneb rahvasuu veel hulga rauduksi.

Jüri Saustis on linna ase mäekünkal. Seal raud-
uksega kelder (Jung, Muinasaja-t. III, l. 54).

Kuimetsa mõisa rohuaias kloostri ase keldriga, raud-
uks ees. Sealt maa-alune tee nunnakloostri-
sse (Jung, M. t. II, l. 88).

Lihula mõisa põllult ühe koopa pealt rauduks leitud
(Jung, M. t. IV, l. 202).

Virtsu lossi keldril rauduks ees; lahtikangutamisel
ei pääse edasi, — punane härg ees (Jung, M. t. III, l. 198).

Kullamaal künkal rauduks ees (Rahaaugu-jutud, 69).

Vigala maa-alusel teel rauduksed ees (Teised kodused
jutud, 52). Mõigu Taaralasku keldril rauduks ees.

Rapla Muuga keldril rauduks ees (Rahaaugu-jutud, 41).

Tori põrgul kolmed rauduksed ees (Teised kod. jut., 52).

Helme lossikeldril rauduks ees (Kodused jutud, 8;
Rahaaugu-jutud, 32).

Rõngu lossikeldril rauduks ees (R. j., 51).

Riia doomkirikul rauduks ees (R. j., 59).

Rakvere maa-alusel teel rauduksed ees (Eesti Kirjand. 1916, nr. 8).

Rakvere-Toolse maa-alusel teel niisama raudväravad ees. Niisama Porkuni maa-alusel teel.

Lüganuse kirikul rauduks ees. (Beiträge zur Kunde Est-, Liv- und Kurlands V, I, 1. 23).

Soomlasedki tunnevad vask- ja raudväravaid ja räägivad neist umbes samasuguseid jutte kui meil neist räägitakse.

Soomes on prof. Dr. A. M. Tallgren kõik teated seal esinevatest vask- ja raudväravatest oma raamatukeses „Rauta- ja vaskiporttitarinat“ avaldanud. Nimetatud uurija on Soomest ülepea 28—29 kohta sarnaste teadetega leidnud. Kõige rohkem tunneb rahvas vask- ja raudväravaid Päris-Soomes, nimelt 6 kohas, Hämees niisama palju ja Satakunnas umbes niisama palju, Karjalas 7 kohas, mujal aga koguni harukorral.

Kuna meie raudväravad talupoegade omanduseks tulevad arvata, nimetavad soomlased neid mõisate ja losside ehteks. Ühiseks raudväravate tundemärgiks langeb Soomes ja meil nende kaugelkoste ragin ja tavalisest ka nende hävimine. Sõda teeb neile lõpu; mõned neist uputati kuhugi, teised maeti maa põue. Soomlastegi teated vask- ja raudväravatest on kasinad²ega jõua palju nendeaegseid olusid valgustada.

Raudväravatest teavad venelasedki kõnelda. Novgorodi ajaraamatud teavad, et sealne ülem Gleb 1032 „Raudväravate“ (Желѣзные врата) nimelises kohas käinud. A. J. Sjögren on nimetatud paiga aset uurinud. Õpetlased ei ole selle aseme poolest veel õigele otsusele jõudnud. Sjögreni oletamise järele peaks „Raudväravate“ nimeline koht Vologda kubermangus Ust-Sõssolski ligidal olema. Seal on vana linna ase, gorodishtshe, millel rahvas ütleb raudväravad olnud olevat. Kindlamad teated puuduvad ometi. Nii jääb küsitavaks, kas seda linna aset tõesti Glebi „Raudväravateks“ tohime pidada, seda enam, et Ust-Sõssolskis rahvasuu üleüldse kõneleb raudväravatest, neid lähemalt seletamata. Mitmelt Vene linna asemelt on suuri lukke leitud. Arvatakse, et need lukujutud raudväravatest on tekkinud. Lukke ei või ometi linna raudväravate lukkudeks pidada, veel vähem kellegi suuremat sugu mehe

elukoha omadeks, vaid need lukud kaitsesid linnades olevaid aitu, seletab prof. Dr. Tallgren.

Sama uurija ütleb Rootsis jutud raudväravatest puuduvat. Ta on palju sellekohast kirjandust läbi otsinud, aga ei ole leidnud selleks andmeid. See nähtus paneb teda oletama, et Rootsis sellekohased ained jäänud üles kirjutamata, seda enam, et sealt teateid kirikute rauduste kohta leidub. Taalaimaal olid ühel kirikul nii rasked ukсед, et kui need korra ingedest välja kargasid, 12 meest neid alles jaksasid kohale tõsta. Norrlanni Bjurakeris on alal hoitud keskaegne kiriku rauduks, püstistest raudplaatidest tehtud (Äldre kyrklig konst. Hudikvalls utställnings katalog nr. 404).

Daanimaal sellevasta teab rahvasuu juba vaskväravatest kõnelda. Troels Lund kirjutab, Nörlundis olnud vaskväravad, mille kinnipanemise kärin kaugele kihelkonna rahvale kätte kostnud (Dagligt Liv i Norden III, 1. 34).

Lätlasedki tunnevad kirikute vaskväravaid. Sesswedeni kihelkonnas Libbieni vallas Pagrabeeti talu kohal leidunud vanal ajal kirik ja mõis; tubli aed piiranud neid ümber. Kirikul puudunud küll tornis kell, aga kiriku juurde mindud vaskväravatest sisse. Avades pragisenud need väravad nii valjult, et seda praginat kahe versta peale kuulnud. Kiriku varandust hoitud suures tündris. Vaenlase tulekul peeti kaua nõu, mida kiriku varandusega ja vaskväravatega teha. Viimaks otsustati need Vanajärve põhja uputada. Pärast sõda äpardas uputatud varanduse väljavõtmine, nii et raha ja vaskväravad praegu alles järve põhjas puhkavad (Rig. Rakstu krajums III, 91; Fr. Biemann, Livländisches Sagenbuch, 138).

Vist tunnevad lätlased rohkem jutte vaskväravatest, kuid mul pole korda läinud sellekohaseid teateid kätte saada.

Raudväravate-päriskodumaaks tuleb Lääne-Euroopat pidada, ütleb professor Tallgren. Seal olid keskajal kün-gaste ja mägede otsas rüütlite kindlad lossid ja tugevad mõisad, kraavide ja vallidega ümber piiratud. Ainult sildade ja väravate kaudu päästi neisse lossidesse. Vaskväravaid nimepidi küll ei mainita, aga raudsed väravad kaitsesid lossidesse pääsmist. Lääne-Euroopa eeskujul tekkis 13. ja 14. aastasajal kui ka hiljemini meie maale hulki losse, mida vaenlaste eest kraavid, vallid ja tugevad väravad kaitsid. Puuduvad teated, kas need väravad ainult rauast olid. Igatahes võime ütelda, et need mõisate ja losside väravad rauaga tublisti olid varustatud, nii et neid teatavas mõttes raudväravateks võib nimetada. Ometi ei jaksanud

need raudväravad vaenlaste kallaletungimistele vasta panna. Sõja puhul langesid lossid ja mõisad vaenlastele saagiks, hävitusele ohvriks. Eestis on raud- ja vaskväravad talude omadeks siirdud, kuna need taludes tõepoolest meil ainult luulevalda langevad.

M. J. Eisen.

A. Grenzsteini müüdavus.

3

Ajalehe „Postimehe“ 140. ja järgmistes numbrites ilmus rida kirjutusi pealkirja all „Jurjevi põllutöökongressi järelkaja“¹⁾, mis oma sisu poolest midagi muud ei ole, kui hulk haavavaid kallaletungimist ajalehe „Oleviku“ toimetajale Grenzsteinile. Need kirjutused kubisevad jämedatest sõnadest, nagu: „hagijas“ (Eesti keeles sõimusõna), „nurjatunud“ (подлый человекъ), „öölinn“ (ночная пташка), „salakoi“ (скрытничъ), „salalik päälekäija“, „keelepeksja eideke“, „kurisünnituse talu (s. o. „Oleviku“ toimetuse) uluall on kaarnad koguni nurjatuid sõnu suust välja ajanud“, „tema saast“ (помой), „nurjatud laimused“, „naiivne idioot“ („Postimehes“: „laimused... on lapsikud ja lollid“ A. K.), „kõrvenud oimud“ (выжженные мозги), „hallituseseen“ („Post.“: „pihastuseollused“, A. K.), „meie tahame kõik selle mustuse välja sülitada“ nr. 141. jne.²⁾ Tsensor keelas mul igasugused märkused nende alatuste kohta ära. Lõpuks tahtsin ma ainult järgmist ütelda: „Kallis naaber, kas ei oleks juba aeg „Põllutöökongressi järelkajale“ lõppu teha?“ kuid tsensor kustutas ka selle maha.

Asi läks aga veel väljakannatamatumaks. Oma s. a. suvel väljaantud broshüüris³⁾ harutasin ma Eesti kirjakeeles ettetulevaid patustusi ja püüdsin muu seas näitustega tõendada, et just need eestlased, kes Eesti keelt taevani ülistavad, tegelikult teda kõige rohkem rikuvad.

Peale minu broshüüri ilmumist tõi „Postimees“ (nr. 159—200) 24. juulist kuni 10. septembrini peaaegu vahet pidamata kirjutusi minu vastu, mis täis igasuguseid haavamisi. „Postimehe“ kirjutustes toodi vale-

1) „Postimehes“ — „Esimese põllutöökongressi järelkaja“.

2) Vaata „Post.“ 141 nr. 1899, kus Tõnisson tuntud ägedusega, täis kõlblist pahameelt salasepitsuste, „venekeelsete kirjade“, luiskelugude jne., jne. pärast tüsedate sõnadega Gr-i sõitleb.

3) „Kauni keele kaitsemiseks“.

teateid ja uskmata luulelugusid; „Postimehe“ ja tema poolehoidjate hüüdsõnaks võitluses minu vastu pidi olema: „suu kinni ja majast välja“. „Postimehe“ pikkades juhtkirjades teotati mind heldel käel sõimunimedega: „valetunnistaja“ ja „võltsija“, et siis õigus oleks lugejate poole pöörata hüüdega: „Häda ja häbi Grenzsteinile“ (nr. 141)¹⁾. Kõige selgemad õiendused minu poolt, mis ainult asja sisu puutusid, kustutati „Olevikus“ tsensori poolt maha.

Ajaleht „Postimees“ süüdistab mind oma 222. nr. 6. okt. s. a. selles, nagu oleksin ma linna (Jurjevi) promenaadikomisjoni liikmena seadusevastaselt 500 rbl. linna puude istutamiseks ära kulutanud, mis tuleks linnale tagasi maksa. Nimetatud kulud ei olnud mitte 500 rbl., vaid ainult 250 rbl., ja need tehti puiestikukomisjoni ja linnavalitsuse loaga. Tsensor võttis mult võimaluse neid tõsiasju oma lehes trükitult tõendada.

Hiljuti ilmus „Olevikus“ „Krk“ tähtedega mingisuguse kalendri arvustus, mida Eesti üliõpilaste korporatsioon „Viliensis“ välja annab. „Postimehe“ 246. nr. teatab²⁾, nagu oleks „Olevikus“ meelega autori allkirja asemele tähed „Krk“ asetatud, et „Oleviku“ lugejad arvustuse kirjutajas kõster Kurrikut näeksid, kes „Postimehe“ teate järele nende kolme tähega alla kirjutavat. Olevikus ilmunud arvustus oli tõepoolest Kärki kirjutatud, kes Kurrikut ei tunne ja oma kirjutustele eespool-tähendatud kolm tähte alla paneb, oma nimest täishäälikut välja jättes.

„Postimehe“ 250.—252. nr. ilmusid pikad juhtkirjad³⁾, mis minu vastu on sihitud. Nende juhtkirjade autor eitab minus igasuguse kõlbluse, au ja viisakuse tunnet ja kujutab mind kui ristiusu vastast. Teadagi on vastus minu poolt, tänu tsensorile, võimatu.

Lõpuks toon ajalehe „Postimehe“ 241. nr. 30-st oktoobrist s. a. selle lehe jämeda stiili näituseks kirjutuse, milles „Postimees“ minust kui pörsast kõneleb ja nimelt nõnda, et meil igaüks aru saab, kelle pihta kirjutuse autor

---

1) Kirjas on suurem osa „Post.“ n-rid valesi üles antud, nii et võrdlemine tihti võimatu on. Nr. 141 ilmus ju enne kui 150—200.

2) „Post.“ arvustaja k ü s i b, kas „Oleviku“ arvustaja hr. Kurriku nimetähtede tarvitamise abil oma teotavale kirjale suuremat mõju ei soovinud anda.

3) „Isiklik vaen?“, milles Tõnisson saadud soovikirja peale, ärgu ta vaieldu jne., toonitab, et tema oma tööd kõlblises vabaduses, õigesti ja avalikult teeb jne.

sihib. Postimees võttis oma vankrile teekäija, kes siis meie postimehele järgmist jutustas:

„Vana rahvas ütles ikka, siis olevat asi koguni hull, kui seal juba sadul seljas. Aga see ei ole veel midagi! Mina olen pärast pörsast kuulnud ja teda ka ise oma silmaga näinud, kellele aegamööda sarv nina päälle on kasvanud. Ohoh! vana sõber, jahvatad juba! — Oota aga, ega jutt veel otsas ei ole. Ma olen ise teda mitu korda otse Sinu oma ree kallal näinud! Esiti ta nuusib siit ja säält, ja kui tal Su leivakotist hais ninna tuleb, siis ta on kohe jalgadega rees ja uuristab leivakotti. Teine kord, kui Sa ta raibe veel ree päält leiad, siis võta aga hää tubli malk ja mööda ta küljeluid! Jah, nüüd Sa alles veel küsid, kust siis niisugune elukas ometi on välja tulnud? Kuule, kallid vend, seda mina ka mitte õieti ei tea, aga naabri Mats vestis, ta olla kord mustlase vankrilt putkama pistnud. — Aga ega üksi Sinu regi ta tuhnimise põld pole. Mõttele ometigi! Kuhu teised pörsad mitte sammugi ei lähe — sääil on tema oma kärsaga tuhnimas: nagu kirikuplatsis, ehk ka kooli uksaias! (Mina soovitasin kooliaedade asutamist.) Teda ei pea ükski aed. Ükskõik missugused lauad, olgu kas või sirvilauad — muud kui puru aaga taga. (Sõnade mäng: sirvilauad — Saaremaa nimetus kalendri jaoks. Märkus kalendri arvustuse kohta „Olevikus“.) Sääil, kus ivake vilja leidub ning tuhnimisest midagi saada — sääil on ta mees! Tema tuhnib ka külmanud maa seest kartulid välja. Sellepärast võiks mõni põllumeeste-seits temaga õnne katsuda ja tema päris musta mulda tuhnima panna — kui ta aga väljatuhnitud kartulid varsti ise nahka ei pane! — (Mina soovitasin põllumeesteseitside asutamist normaal-põhikirja alusel.)

Mõned linnasaksad naljatavad, sarvega pörsas olla hiljuti linnast välja läinud *** mõisa puiestikku tammeterusid nosima, ja olla sääil juba ametisse seatud. Kes teab, kas see tõsi on? Sa ehk võid vahest sellest nuhku saada?

Minul on see väga ime, et veiderdaja Durov, kui ta Jurjevis oli, seda elukat mitte ära ei ostnud, olgu kas või 3 rubla eest — see on ju ka ikka tükk raha! Durov'i piitsakoolis oleks ta teiste pörsaste liigis ära õppinud, kuidas rahva ees õigesti kõndima ja ilusasti kärsas tarvitama peab! — Aga kuule, vana Postimees! Küll meie sellest pörsast jagu saame, kui ta sagedamalt Sinu ree päälle peaks tikkuma — ära ole mitte arg! Kui meie muidu rahu ei saa, siis tõmbame tal traadi läbi ninasõrmete ja võru ümber nina — ei ta saa siis enam tuhnida, ei saa ka kiunuda.

Peata nüüd, ma lähen siin maha. Ole terve sõidutamise eest, palju tervisid ka kodu poole! Kui ma veel midagi sellest imepörsast kuulen, eks ma siis Sulle jälle jutusta.“

Ajalehe „Postimehe“ toimetaja¹⁾ lisab omalt poolt juurde:

„Meie sõbral on kaunis tüsedad sõnad, loodame aga, et aulikud lugejad kõik häaks võtavad — see käib ju loomariigi ülituma tembutaja kohta: kuidas koer, nõnda malk.“

Samasugused mind haavavad kirjutused ilmusid veel järgmistes ajalehe „Postimehe“ numbrites: 43, 46, 173, 175, 140, 141, 159, 160, 161, 166, 171, 172, 200, 205, 221, 230, 235, 243, 246, 247, 250, 251, 252.

1) „Post.“ 241. nr., kust eelmised read oleme välja kirjutanud, nii palju kui Grenzstein neid on tõlkinud, ei ole küll näha, et toimetaja (J. Tõnisson) need read oleks kirjutanud. Joonealust jutunurka täitsid harilikult nooremad toimetuse liikmed.

Ma ei pea tarvilikuks teiste Eesti lehtede haavavaid kirjutusi minu kohta tsiteerida, sest et näidatud kohad „Postimehes“ minu arvates küllalt materjali pakuvad antud küsimuse selgitamiseks.

Ometigi ei või ma tähendamata jätta, et minu tsensori arvates neist haavamistest vähe on : hra Jõgever, kui tsensor, võtab isiklikult neist haavamistest osa.

Sagedasti teeb ta haavavaid märkusi tsensuuripoognate veerele. Kui ta hiljuti 8. nov. läbivaadatud lehe veerele punase tindiga sarnase haavava märkuse minu poliitilise heatahtlikkuse kohta tegi, otsustasin ma tarvilikku luba küsida, et hr. tsensorit kohtulikule vastutusele võtta. Tsenseeritud lehtede läbivaatamisel leidsin ma, et ta oli haavavad märkused lehtede küljest ära lõiganud või jälle punase tindiga nii segaseks teinud, et neid võimatu oli lugeda. Viimast lehte oma haavava märkusega ei anna hra tsensor mulle ülepea mitte tagasi. Viimased materjalid lehe jaoks tulevad tsensorilt tagasi lühike aeg enne lehe ilmumist ja saadetakse enne numbri väljaandmist uuesti tsensori kätte, nii et mul võimalik ei ole nootariuse poolt õigeks tunnistatavaid ärakirju mind haavavatest tsensori pealekirjutustest ja märkustest võtta.

8. Põhjused ja tagajärjed.

Tunnistan otsekoheselt, et lähen lubatud äärmiste piirideni, kui omale luban mõne sõna ütelda neist põhjustest, mis sunnivad tsensorit minu vastu erapooliku olema. Loodan siiski, et minu vastu armulik ollakse, kui ma Vene algatuste huvides Balti piirimail sellest küsimusest vaikides mööda ei lähe.

Balti piirimaa avaldab kõrvaldamata mõju siia tulevate ametnikkude peale. Paljud endistest Liivimaa kuberneridest muutusid Baltia eralduse heatahtlikkudeks kaitsjateks, ehk nad küll oma teenistust Liivimaal alates hoopis vastupidise poliitilise sihi poolehoidjad olid. Kui see kõrgematel teenistusekohtadel olevate isikute juures võimalik on, mis ei või siis kõik väikeste ametnikkudega sündida?

Balti eralduse ehk separatismi ustavamaks toeks on Jurjevi üliõpilaste korporatsioonid. Sest ajast, kui eestlased oma korporatsiooni „Viliensis“ asutasid, mis Saksa korporatsioonide põhikirja omaks võttis ja selle pidamiseks kindlustusi andis (selle korporatsiooni liikmed kohustasid endid ausõnaga Saksa korporatsioonide põhimäärusi

pidama), hoiab Eesti haritud seltskond saksameelse baltlaste rühma poole. Tähendatud eestlased käivad sama suguste plaanidega ja lootustega ümber, nagu soomlasedki, kes püüavad vähehaaval valitsevat seisukohta kätte saada, mis Rootsi härrade päralt on. On üsna õpetlik lugeda, kuidas Eesti korporatsiooni „Viliensis’e“ häälekandja, ajaleht „Postimees“ kaunis kärarikkalt kutsub Saksa seltskonda üles valitsusega võitlusesse astuma oma eesõiguste pärast (ajal. „Postimehe“ 234. nr. 22. okt. s. a.).¹⁾ Mulle näib tõenäoline olevat, et viimasel ajal „Postimehe“ ja Saksa seltskonna esitajate vahel salaleping on tehtud selle kohta, kuhu ühisel jõul püüda. Peterburis ilmuv „St. Petersburger Zeitung“ avaldas hiljuti „Postimehe“ kohta kirjutuse, mis ajalehe „Postimehe“ ja Saksa seltskonna intiimsest vahekorraist mõista annab. Nimetatud Saksa lehte peetakse neis küsimustes autoriteetlikuks. Sest saadik, kui Eesti leht „Tallinna Sõber“, kes saksasihiline ja Balti sakslaste kasude kaitsja oli, kinni jäi, ei ole tähendatud Saksa leht pealinnas veel ühtegi Eesti lehte peale „Postimehe“ heatahtliku ja kiitva otsuse vääriliseks arvanud. Säherdusel heatahtlikul tähelepanekul ajalehe „Postimehe“ kohta, selle peale vaatamata, et viimane sakslaste vastu mõned märkused teeb, peab oma põhi olema.

Kui hr. Jõgever veel Jurjevi ülikooli õpilane oli, püüdis ta kõigest väest Eesti korporatsiooni liikmeks saada; siis ei olnud sel korporatsioonil veel seda armastust kõige Saksa asja vastu, mis tal nüüd on. Jõgever pandi mitu korda korporatsiooni liikmeks ette, kuid iga kord kukutati ta läbi. Nüüd aga valinud korporatsioon „Viliensis“, nagu

1) Jälle tõe väänamine Gri poolt. „Post.“ nr. 234 teatab „Ristiri. pühap. l.“ järele, et Liivimaa rüütelkond maakooli-kohtute tööst vabastamist on ülemalt poolt palunud, sellepärast et rüütelkonna osavõtmise õigus rahvakoolide korraldamise asjus 1887. a. saadik „niisuguseks on saanud, et parem üsna maha panna“. „Post.“ lelab, et maa „esimene seisus“ on k o h u s t a t u d rahvakooli korraldamise ja kooliolude parandamise eest hoolt kandma ja nüüd seda tasa tegema, mis nende esivanemad meie rahvakooli põllul paha on sünnitanud ehk head tegemata jätanud. Tahavad mõisnikud nüüd tagasi astuda, siis annavad nad avalikult tunda, et nemad ka „maa asjade“ juhtimisest peaksid lahti saama: rüütelkond andku siis veel teine palve sisse, et maapäev s e n i s e l kujul oma tegevust soovib lõpetada, ja mingi jäädavalt koju, et „maa asjade“ korraldamiseks uut asutust võidaks elule kutsuda, millest ka maa teised seisused osa võtaksid. Kõlbliselt ja õigusliselt on „maa asemikud“ kohustatud oma kohale jääma ja seda suurema hoolega ja ustavusega tööd tegema. See on kodaniku k o h u s. Ja selle kohuse täitmist maa „esimeselt seisuselt“ nõuda — see on meie õigus jne.

räägitakse, hr. Jõgeveri ühel häälel oma auliikmeks. Sellega on vist kõik öeldud¹⁾).

Nii mitu korda, kui ma hr. Jõgeveriga perioodilise kirjanduse küsimuste üle ka olen juttu ajanud, alati olen ma märganud, et hr. Jõgever ei tea, mis Eesti lehtedes ilmub. Neist asjadest teab rohkem keegi August Trumm, hr. Jõgeveri sugulane, kes kord pastor Hurti juures Peterburis kodukooliõpetajaks oli, praegusel ajal aga ilma kindla ametita Jurjevis elab ja üsna hoolega külalisena korporatsioonis „Viliensises“ käib²⁾. Tsensoori poolt kustutatavad kohad on harilikult pliiaitsiga enne ära märgitud. Hr. Jõgever ei loe ühtegi lehte. Ta ei loe ei Riia ega Tallinna lehti ja sellepärast ei tunne ta kohaliku ajakirjanduse praegust sihti ja ei tea, mis teised tsensoorid meie maal teevad. Rahva lehtede suure tähtsuse pärast peaks kohalikkude väljaannete tsensoor nõnda-ütelda seisukoha peremees olema, et võida täiesti õieti talitada³⁾.

1) Siin on vana „suguvend“ jälle „luiskelooga“ valmis saanud. „Vilensis'e“ nimelist korporatsiooni ei olnud tol ajal olemas (see nimetus on varemast ajast pärit). Oli Eesti Üliõpilaste Selts, millel korporatsiooni põhikirja ei olnud. Grenzsteini nooled on E. Ü. Seltsi vastu juhitud. E. Ü. Seltsil auliikmeid ei ole, küll aga auvilistlasi. Õige on ju, et Jõgever paar kuud pärast ülikooli astumist sügisel 1883 selleaegse E. Ü. S. kirjatöömehetaja poolt kirjaliku teate sai, et tema seltsi liikmeks on ette pandud, aga läbi kukkunud, kuid kordunud ei ole see mitte, ja Jõgever ei ole pärast seda mingis ühenduses seltsiga seisnud. Alles pärast tsensooriametist lahkumist 1903 valiti ta liht vilistlaseks, mitte ka siis auliikmeks.

Nagu pärastised „Oleviku“ toimetajad teadsid kõnelda, on A. Grenzstein omal ajal soovinud Eesti Üliõpilaste Seltsi liikmeks (vilistlaseks A. K.) saada. Soov olnud õige tugev, kuid pole läbi läinud. See pahandanud Gr-i suuresti.

2) Kadunud August Trumm oli haritud mees, kel kirjanduslised huvid ei puudunud. Op. Hurtiga oli ta heas sõbruses ja aitas Hurti tema Wiedemanni sõnaraamatu korrektuuri lugemisel. Tartus elades käis Trumm Jõgeveriga küll sõbralikult läbi, ei olnud aga nõus kõige vähemalgi mõõdul Jõgeveri ametiasjus kaasa töötama, mida Jõgever igatahes ka temale ega kellelegi teisele toimetada ei pakkunud ega usaldanud, ameti algusest peale, nagu ta ise tõendab, oma vääramata juhtnõõriks seades Eesti kirjandusest ja haridusest päästa, mis iial päästa võimalik. (Nii sai ilmuda suurem hulk Wilde, Bornhöhe, Juhan Liivi, Saali, Järve ja teiste töösid, ehk küll mitme pärast tsensoor valjusid noomitusi sai ühes kõige raskemate karistuste ähvardusega, kui ta nendest teise trüki peaks lubama.) Kui elurõõmus mees, puutus Trumm noorte üliõpilastega kokku ja käis ka seltsimajas, ilma et neil käikudel mingit poliitilist tagamõtet oleks olnud. Trumm oli Grenzsteini sõber ja sage külaline tema pool ka sellel ajal, millest siin kõnet on, ilma et ta oleks aivanud, kudas Gr. teda tagaselja attesteerib. Gr-i haiglane mõttekujutus nägi sündmusi isesuguses valguses.

3) Siin teeb Grenzstein jällegi oma väited ise tühjaks. Kaebustel võis mõju olla ainult siis, kui kaebajal korda läks selgeks teha, et

Meie kuberner peab hoolsalt ja huvitusega kohalikku elu silmas; Eesti ajakirjandusele kingib ta märksa rohkem tähelepanu, kui keegi tema eelkäijatest. Mulle on teada, et kuberner alguses kohaliku tsensori kohuste täitmisega rahul ei olnud. Juba ligi aasta teenib kubeneri juures üks ammuaegne hr. Jõgeveri sõber ja mul on põhjust ütelda, et see hra Jõgeveri lapsepõlve-sõber kõik temale kasulikus valgustuses ette paneb¹⁾. Ma ei tea, kes praegusel ajal kõrgemale ülemusele teateid Eesti ajakirjanduse kohta annab. Kõik aga näitab seda, et see kõik kellegi hr. Jõgeverile head soovija läbi sünnib. Teisiti ei võiks niisugusest asjade seisukorrast aru saada, nagu see kahjuks meie ajakirjandusega praegu on. Missugusel mõõdul meie tsensori tegevus võib valitsusevõimu autoriteedi vähendamise mõttes kahjulik olla, sellest olen kaasapandavas palvekirjas kõnelnud. Kuidas see kõik sünnib — on siin hästi teada. On ka teada, kuidas kohalik ajaleht „Postimees“ vahet pidamata ainult silmakirjaks kaebab, nagu ei saaks tema põhjustel, mis toimetusest ei olene, kõike seda ära ütelda, mida ta ütelda tahaks („Post.“ nr. 250—252). Võib olla, et tsensor ühte ja teist ka „Postimehest“ ja teistest

tsensor täle arusaamisega heaks kiites midagi on lubanud. Teadmatust loeti inimlikuks puuduseks, mis enam-vähem vabandata.

Hr. Jõgever on meile asja kohta järgmise seletuse annud, mis selleaegseid Eesti tsensuuriolusid tohiks oma jagu valgustada. Iga vähegi inimlik mõte, mida üks või teine leht sellel ajal katsus veergude vahelt välja paista lasta, kutsus, mitte ainult Grenzsteini, vaid ka mõnegi teise selleaegse lehe-toimetaja poolt esile kõige pealt järelepärimist tsensori käest, kudas tema valitsuse poolt nende arusaamise järele nõutava voolu vastu, mis igasugust rahvahariduse tarvidust pidavat eitama, selles ja selles lehes ometi on lubanud kirjutada. Tsensori seletused saadeti siis oma lisandustega trükivalitsusele. Arusaadav, et tsensor ennast niihästi pealekaebajate kui ka trükivalitsuse ees ainult sellega sai kaitsta, et ta neile tõendas, tema ei jõudvat töörohke pärast igäüht ridade vahele peidetud keelatud mõtet välja õngitseda. Tsensor sai küll noomituse, miks ta lehti hoolikamalt ei loe, kuid järgmise kaebtusenäi asi jällegi vabandatud, kuna trükivalitsus harilikult tsensori poolt lubatud mõtteavaldustes sugugi nii suurt kuritegu ei leidnud, kui pealekaebajad arvasid. Huvitav oli nähtus, et hulk kitsendus, mis Eesti kirjanduse ja ajakirjanduse kohta tehti, mitte ülemalt poolt algatust ei saanud, vaid lehtede omavahelisest kadedusest tingitud pealekaebamiste tagajärgedena ilmusid. Nii keelati Grenzsteini huvitav materjali korjandus Eesti uuemast ajaloost küll mõisnikkude peamehe pealekaebamisel trükivalitsuse poolt ära; et aga tsensor sellest keelust ei hoolinud, vaid korjandust teise nime all edasi lubas, siis saatis üks lehe-toimetaja trükivalitsusele kaebtuse, et tsensor trükivalitsuse käskudest ei hooli ja teise nime all korjandust edasi lubab teha. Nüüd pidi tsensor alla heitma.

1) Siin on nähtavasti jutt hr. A. Nõust, kellega Jõgever paar korda Tartus koos on olnud, kes aga muidu Jõgeverile täitsa võõras oli.

lehtedest välja heidab, võib olla, et need lehed sellepärast oma kaebtusi tsensori peale avaldavad, et oma vahekorda tsensoriga teatavas valguses näidata; kes aga asjaga lähemalt tuttav, see saab aru, misjaoks säherdused kaebtused tarvilikud on.

Ei ole raske ette kuulutada, kuhu praegune asjade seisukord viib. Niipea kui hra Jõgeveril korda läheb mind kui ajakirjanikku vaikima sundida, jääb Liivimaale rahva kirjandus, mis nii väga Soome oma meelde tuletab. Algab kihutusetöö valitsuse tegevuse vastu; ei saada ka ilma valitsusevaenuliste meeleavaldusteta läbi, kui ajakirjanduse kohta valjusid abinõusid tarvitatakse. Meil võib aga liikumine veel teravama kuju võtta kui Soomes, sest et meie rahvahulgad ühiskondliku elu ja oma ühiskondliku vaimu arenemises on soomlastest kaugele ette jõudnud. Pärast kauaaegset tegevust ajakirjanduse põllul ja oma isikliku tutvuse põhjal kohaliku ajakirjanduse tege- lastega võin ma ütelda, et kui ma sunnitud olen ajalehe „Oleviku“ ilmumise seisma jätma või panema, siis ei leidu ühtegi ajalehte, kes võiks minu lehe aset täita ja kellel selle maa rahva hulgas vähegi mõju oleks¹⁾. Venes- tamisetont, millega kartlikka hirmutatakse, teeks niisugusele lehele raskeks igasse talupoja hurtsikusse pääseda.

Enne kui otsustavat sammu astuda (lehe seismapanek), loen oma isamaaliseks kohuseks avalikult kõike tõtt asja kohta ära ütelda. Kui aga kõrgemates ringkondades minu poolt äramärgitud siht ja kohaliku ajakirjanduse ise- loom soovitavaks ja minu kõrvaldamine tarvilikuks tun- nistatakse, mis mulle aga vaevalt usutav näib, — siis paluksin ma ainult ühte: mulle seda kuidagi viisi lahkesti teada anda, aga mitte lasta mind tsensori poolt lõpulikult ära pureda. Julgen loota, et peale minu ligi kahekümne- aastast avalikku tegevust meie suure isamaa kasuks lei- takse võimalik olevat mulle seda lahkust üles näidata. Kui aga niisugune vastutulek minu kaitseks milgi põhju- sel peaks võimatu olema — mis võiks siis tulevikus inimest, olgu ta kes tahes, sundida oma sugurahva eestlaste keskel Balti mail üleriikliste huvide kaitseks üles astuma? Minu saatus oleks uutele tegelestele manitsevaks hoiatuseks²⁾.

1) Kaebaja ei märkagi, kuidas ta oma väited ise tühjaks tun- nistab.

2) Nagu Gr-i saatus näitab, ei hinnanud Vene bürokraadid teda kuigi kõrgelt. Gr-i haiglane rabelemine pidi neile isegi kahtlane ette tulema.

Lõpuks luban omale Teie Kõrge Ekstsellentsi tähelepanu juhtida minu väljaantud raamatu „Herrenkirche oder Volkskirche“ peale, mille siia kaasa panen. Selle raamatu sisu annab tunnistust minu patriootlikust vaatest Balti asjade peale ja näitab samuti, miks mind ja minu lehte taga kiusatakse.

Jurjevis, 14. detsembril 1899. a.

(Alkiri.)

Grenzstein ei märka nähtavasti seda, et ta asjata tuult peksab. Eesti- kui ka Venemaa härrad olid maksva korra toed, seega täiesti solidaarsed. Ühelt neist teise huvide kärpimist jne. paluda oli asjata. Kuna Grenzstein Tõnissoni ja selle sõpruskonna Balti härrade sõbraks tembeldas, lõi ta oma kaebtustel ise põhja alt ära. — Tsensor oli maksva korra kaitseks ametisse seatud. Gr. tunnistab oma kaebtusega kaudsel viisil, et tsensor oma kohuseid hästi täidab. Järjekult — asjad on paremas korras.

Grenzsteini kaebtuse puudused pidid ka Surovzevile silma paistma, sest ta nõudis sellele täiendust, nagu Gr. ise „Postimehe“ 86. n-ris 1909. a. teatab. — See täiendus järgneb siin.

Materjal

A. Grenzsteini kaebusele 14. detsembrist 1899.

Tema Kõrgele Ekstsellentsile jne. jne.

Luban endale veel materjali juurde lisada oma kirjale 14. detsembrist m. a., mis ma Teie Kõrgele Ekstsellentsile ära andsin.

„Postimees“ tõi oma kahes viimases mineva-aastases numbris mitmed erutavad artiklid minu vastu selle selge sihiga, mind inimeste ees venestajaks tembeldada, kes Eesti rahvast tahab maa pealt ära hävitada. Kui väga need artiklid inimesi on erutanud, näitavad kirjad, mis ma sain ja milles igasugust „venestamist“ neetakse. Ühe postkaardi seesuguse sisuga lisan ma kaasa, milles öeldakse: kadugu...

Samal ajal, kui „Postimees“ oma tontisid laiali saatis, kustutas tsensor minul põllumajanduslisi kirjutusi ja ühe kirja „Русская Старина“ seest, uue aasta õnnesoovi-salmiku ja palju muud, nõnda et ma vaevalt „Oleviku“ esimese numbriga sain välja anda. Põllumajanduslikes kirjutustes näitasin ma, et meie põllumeesteseltsid oma tegevusega seniajani nende peale pandud lootusi vähe on suutnud täita ja et põllumeesteseltsidel normaalpõhikirja järele plaanikindlalt on tarvis tõsise töö juurde minna. Tsensor

kustutas mul selle artikli maha ja kirjutas haavavalt ääre peale: „Udused plaanid“.

Varsti peale seda ilmus „Postimehes“ seesama mõte, ainult teisel kujul! „Postimees“ teab siis, mis minul maha tõmmatakse ja võib kustutatud mõtteid tarvitada.

Siis tahtsin ma oma kirjutust avaliku kirjana põllumeesteseltside esimeestele saata. Tsensor kustutas ta mul jälle maha. Ta ei leidnud sealt aga enam uduseid plaanisid, vaid andis teise põhjuse üles; see põhjus aga ei maksa. Meie põllumeesteseltsid peavad oma koosolekuid ikka avalikult ja kutsuvad ajalehtedes kõiki osa võtma. Ma panen selle avaliku kirja venekeelses tõlkes siia kaasa.

Effekt, mille tsensori-härra oma teguviisiga kätte saab, on see, et vaest rahvast venestamisestontidega heidutatakse ja rahvuslikule leegile õhutatakse, ja et selle juures põllumeesteseltside tegevust halvatakse, seda rohkem, et „Postimees“ suveräänselt kuulutab, tema tahtvat varsti rahvast üleüldiseks laulupiduks kokku kutsuda. Kui siia mitte pööret ei tooda, siis tohime huvitavatele aegadele vastu minna.

* * *

Liivimaa Eesti soost elanikkudel on üks kallis ajalooline pärandus; peaks see talle ikka alles jääma. See on tema patriootiline meeolu sotsiaalpoliitilistes asjades. Eestlane näeb oma maaisas oma kaitsjat ja heategijat, kes teda valju rõhumise eest alati isalikult on kaitsnud ja talle selle läbi inimeseväärilise elu võimaldanud. Poola, Rootsi ja iseäranis Vene valitsus viimasel aastasajal on ikka ja jälle juhust tarvitanud, et härrade võimule veto't vastu seada ja vaeseks jäänud talupoega vee peal hoida.

Selle traditsiooni peale vaatamata on rahvas siiski veel raske mineviku mõju all ja on selle meeoleu avaldamises äärmiselt ettevaatlik. Ja võib ütelda, et suured ringkonnad selles asjas mõnikord otse valeteele viiakse.

Senatori revisjon 1882 ja 1883 sünnitas siin maal sügavaleminevat isamaalist vaimustust. Sellele järgnevad reformid võeti rahva poolt rõõmuga vastu. Kõik näis hästi minevat. Aga siis panid vastuastuvad jõud ennast maksma. Mõisnikuseisus, Lutheri usu vaimulikkudega eesotsas, võttis tarvitusele kõik oma mõju poliitiliselt koolitamata maarahva peale. Väikese silmaringiga tsensuuri all pööras Eesti ajakirjandus asjale selja. Seltsid nägid pea paljusid mõisnikka oma eesotsas, ja tagajärg oli see meie juures seni tundmata asjaolu, et pea terve maarahvas, linlased veel rohkem, reformide üle väga pahane oli. „Olevik“ katsus

mitmel puhul tähelepanemist selle haruldase nähtuse peale juhtida ja kahtlast järeldust näidata. Teised lehed jooksid tema peale tormi, tsensor Jõgever võttis talt võimaluse vastata ja kõik lehed olid vaikimisele mõistetud, vaikimisele, mida reformide hukkamõistmiseks peeti. Kõneldi, nagu tahetaks Baltimaad Vene kalameeste külaga ühe vääri peale alla rõhuda ja eestlasi ning lätlasi venestamise läbi maa pealt ära hävitada.

1894. a. katsus „Olevik“ seesugusele arvamisele vastu astuda ja avaldas sada aforistilist mõtet¹⁾ sellel põllul, et seda ainet üleüldistes joontes valgustada. Teised lehed tormasid talle kallale ja võltsisid muu seas „Oleviku“ sõnu selles mõttes, „Olevik“ olevat rahvale surma kuulutanud, ehk sellest küll juttugi ei olnud²⁾. Tsensor ei lubanud „Olevikule“ mingit vastust ega õiendust. Kaebused ülema trükivalitsuse juures jäävad tähele panemata.

Kahe üleüldise laulupidu läbi Tallinnas ja Jurjevis kinnitati suuri rahvahulkasid veel rohkem usus, et valitsusel nende vastu paha mõttes on, ja Eesti-Saksa „sõpruse“ ajajärk jõudis kätte. See sõprus pööras oma terava otsa valitsuse vastu. Sai dogmaks, et sakslane olevat kutsutud ja võimeline eestlaste hukkasaamist eemal hoidma.

Selle vastu astus „Olevik“ 1897. a. lõpul ja 1898. a. algul üles terves reas artiklites, mis ka tõepoolest nõnda mõjusid, et keegi inimene enam Saksa-Eesti sõprusest ei kõnele, ilma et teda välja ei naerdaks. Jutustatakse intiimsetes ringkondades, „Oleviku“ toimetaja olevat oma tsensorile seletanud, et kui ta need kirjatükid maha kustutab, siis tsensori tegevuse üle väljamaa ajalehtedes kenasid asju avaldatakse, mille peale siis need artiklid lubati.

Nüüd tõusis hea tuju jälle kõrgele. Nähti ära, et valitsus rahvale head on teinud ja nõrka aitab. See rõõmustav nähtus sai 1898. a. Grenzsteini raamatu „Herrn-kirche oder Volkskirche?“ läbi veel hoogu, et siis seda lahedamalt venestamishirmule ruumi anda, kusjuures vana tuttav mäng kordub: „Olevik“ lubab omale mõned väljaastumised rahvuslise shovinismi vastu, „Postimees“ ja teised trükiivad sellest mõned ühenduseta laused ära ja

1) Eesti küsimus. Sada juhtmõtet rahvuse ja poliitika elust. „Olevik“ nr. 15 ja 16 a. 1894; hiljemini broshüürina ilmunud.

2) Nende ridade trükkimise ajal jutustas Gr-i ajal Tartu seltsides tegev olnud H. Olde, et Gr-n. kord pikemal jutujamisel mõtet rõhutanud, tarvis on rahvas lasta hoopis magama jääda. Ja kui kord aeg tuleb, siis vaja teda kõne häälel äratada. Ärkab ta siis eluvõimelisena, elagu siis, ei ärka — Kadugu jne.

tormavad siis „Oleviku“ kallale, kes Eesti rahvale kadu kuulutavat, ehk sellest „Olevikus“ küll ühtegi silpi ei seisa. Nii tõi „Oleviku“ 48. nr. 1899 nende asjade kohta mõned kirjutused, milledest üks koht Saksa lehtedes saksakeelses tõlkes siin kaasas on (Nordlivl. Ztg. 8. nr. 18. jaan. 1900). „Postimees“ nr. 289 a. 1899 kiskus sellest mõned laused välja, millel mingit ühendust ei olnud, trükkis need sõreda kirjaga ära ja laskis siis järgmises, 290. numbris oma venestamisetonid ja päästmisekatsed lahti. Samas mõttes kobab 1900. a. Sakala“ 2. nr. ümber, avalikult seletades, rahval peaks Grenzsteini pärast häbi olema, õieti asjade pärast, mida „Olevikus“ ei leidu. Oleks asjata töö, kui Grenzstein katset teeks võltsimisi ja väanamisi õiendada: tsensor ei lubaks temale seda iialgi.

Nüüd liigub venestamisetont jälle maal ringi ja rahva meeolelu langeb igal pool, nagu seda ka osavõtmatutes kohtute juubelipidust nähti. Juurde tuleb aga veel palju teisi momente, et seda resultaati suurendada.

Venevastased sepitsused pannakse Liivimaal rahvuslisel pinnal separatistliku tendentsiga toime. Eesti rahvusline liikumine on ainult 22 aastat vana. Ta tuli esimest korda selgesti nähtavale, kui 1878 Jakobson ja Hurt tülli läksid, millest n. n. „pastoritepartei“ ja „Vene sõprade“ vahel äge võitlus tekkis, mis esimeste kaotusega lõppis. See oli ainult sellepärast võimalik, et tsensor laskis tõtt ütelda. Praeguse tsensori all ei oleks Jakobson mitte midagi saanud ära teha. Et seda aega lühidalt iseloomustada, olgu järgmist ette toodud.

Jakobsoni katsed, vabameelse aadlipartei ja eestlaste vahel kokkulepet luua ja talupoja-seisusele maapäevast osavõtmise õigust soetada, läksid muidugi haledasti luhta. Siis pööras ta valitsusevõimu poole ja sattus selle läbi õigele teele, tegi aga sellega põhjaliku vea, et ta inimestele kuldseid mägesid tootas: mitte vähem kui Eesti reaalgümnaasium tootati anda ja selle lootusega kõrvaldati pastoritepartei. Vaevalt oli võit käes, kui Jakobson 1882 ootamata suri ja tema asemele mitmed harimata ja võimetud isikud astusid, kes „Vene sõprade“ nime all pöörast rahvuslikku shovinismi kuulutasid, et väheste aastate järele täiesti kaduda.

Grenzstein hoidis sel puhul „pastoritepartei“ poole, mille pärast talle hiljem, kui ta sellele selja pööranud, etteheidet tehakse kindluseta meele pärast. Kas õigusega, on teine küsimus. Pastoriteparteil olid sel ajal hoopis teised põhimõtted kui praegusel. Hurtiga käisid Saksa vaimulikud

otse halvasti ümber ja ta katsus kõigest jõust Eesti Kirjameeste Seltsi kaudu rahva seas haridust laiali laotada, millest kaunis rida häid raamatuid, nende hulgas ka Vene keele õperaamatud, tunnistust annavad. See oli just „pastoritepartei“, kes Aleksandri kooli Rahvahariduse-ministeeriumi alla tahtis seada, mispärast ta sakslaste silmis äraandjaks oli. Saksa kloostriohust ei olnud midagi tunda ja kõik hingas värsket kevadeõhku.

(Järgneb).

A. Krausberg.

Tagant järele Tartu seletuse puhul.

J. Ratas on toimetusele saatnud tähendatud pealkirjaga kirjutuse, kus ta oma varemini esitatud (1920. a. Eesti Kirjanduse nr. 3/4) arvamist Tartu nime etimoloogia kohta kaitseb ja edasi arendab. Lugupeetud saatja ei pane meile vist pahaks, et tema kirjutusest ruumi puudusel ainult peamõtted avaldame.

Nime algkujuks olevat ikkagi *Taarpaat(o)* loomulik, esimene osa 'Taarat', teine 'laia kivi' tähendades. Võrreldakse ajasõna *paatuda*, *paaturud* (*paadunud*), kust Soome *paasi* või *paato* olevat tuletatud. Eestis tulevat nime lõpu oodatav kuju ikkagi ette, sest üks vana Pivarrootsi mees olla ükskord tarvitanud ütelist: „Maa on kõva kui *paat*“. Niisama nimes *Paatsalu*, mis mitte kergesti 'paatspuu-salu' ei saavat tähendada, sest *t* selles nimes ei olewat muljeeritud, nagu enamasti sõnas 'paatspuu'¹⁾ ning et see puu ise võivat ainult võsastiku, mitte aga 'salu' moodustada. Seatakse kõrvuti nimed *pagu* (?), tähenduses 'labidas', *paas*, *paat*, *paader* (kohan. *Paadermaa*, *Paadremaa*) ning Soome *paato* (loe *paado*), mis Eesti 'kallistust avaldavatele vormidele' *piibu* (l), *tibu*, *nibu*, *lebu* (*leib*), *Peedu*, *Lüüsu* jne. vastavat — järjekult võetakse vastu arvamine, et nime oletatud lõpp ikkagi ainult diminutiiv võiks olla. Edasi

---

1) Nime kohta käib järgmine alamärkus: *Paatspuu*, Lõuna-Eestis harilikult *kiitspaatspuu* (Rhamnus frangula) ei ole Saksa keeles tavallikult mitte 'Wegdorn', nagu L. K. tõlgib, vaid enamasti 'Pulverholz' (ka 'Schliessbaum'), sest et tema sütt endisel ajal püssirohu tegemiseks tarvitati, siis ka veel 'Faulbaum', ehk küll Balti mail ja Põhja-Saksas harilikult toomingas seda nime kannab. 'Wegdorn' (ohakatega!) on õigemini 'Rhamnus cathartica', Eesti keeles *türnpuu*, *türnapuu*.

L. K.: I ei ojeks asja kohta muud ütelda, kui et ta halva Saksa keele tundjana Wiedemann-Hurdi sõnaraamatut on usaldanud, kus 'paatspuu' ainult 'Wegdorn'iks tõlgitakse.

harutatakse nime „kõva t“ ja pehme t“ kallal, arvates, et häälikseaduslik nimetav *Taaran paat, omastav aga **Taaran paadu(n)* peaks olema. Viimaks tuuakse huvitavaid näitusi Käsu Hansu Tartu nime kirjutusviisidest: „et ka ne üllembä Vainlasse *Tartuki linast* püvvävä ärrä paeta“ (1706) ja „Oh sa vaene *Tardo Liin*“, „*Tarto-Liin*“ ja *Tarto Liin*“ (1708).

Hra Ratta kirjutuse kohta tuleks kõige päält tähendada, et tema etümoloogilised eeldused mitte küllalt tugevale alusele ei ole rajatud: Eesti kujule *paat* vastaks ju soomes *paatto, kuna Soome *paato* (tõesti ettetulev, ehk küll haruldane diminutiivkuju sõnast *paasi*, vrd. *kätö* sõnast *käsi*, *veto* sõnast *vesti*) Eestis *paad kuju eeldaks. Nähtavasti on Soome keelt ainult kirjatahe järele käsitatud. Ei aitaks palju, kui *paat*-tõesti — mis väga kahtlane on, — kuskil rahvakeeles võiks ette tulla, sest ootust vastavaks ei muutuks ta sellegi läbi, vaid ainult juhusliseks analoogia-vormiks. Etümoloogiat päästab niisama vähe väide, et *Paatsalu* nimes 'Kivisalu' tähendus varjul oleks. See ei oleks iseeneses võimatu, aga varem kuju oleks olnud *paade salu*, nii nagu *pae* asemel veelgi *paade* (Põhja-Eesti piirkonnas) ette võib tulla, varemalt aga väga laialt esines; nõnda nimelt Saksa *Padenorm* = *Paadenurm*, praeguses Eestis *Paenurm*. Aga ka puunimi *paats* ei näi palatalisatsiooni tingimata eeldavat, ja *salu* tähenduses 'metsasaareke' või 'puhmasaareke' sünniks niisama hästi kokku *Paatsaluga*, nagu *Pajusaluga*.

Nõnda ei ole see uus seletuskatse *Tartu* = 'Taara kivikene' meie linna etümoloogiat ka sedapuhku vist mitte kaugemale valguse poole nihutanud.

L. K.

Iruämma otsimas.

Olgugi Kalevipoja üle palju vaieldud, kas ta eepose tundemärgid selged või mitte, kuid ühte peavad ometi kõik tunnistama: Kalevipoja kolmas lugu kannatab puhtalt välja kõik valjud võrdlused teiste lugulauludega ning nende üksikute osadega. Ja eriliselt on seks just Kalevipoja kolmanda loo ütlejata kena luulekeeleline looduseilu kirjeldus ning idülliliselt filosoofeeriv hoog põhjuseks olnud.

Kuid Kalevipoja arvustajad ning terve arvustusest tekkinud kirjandus näib lugulaulu kohta mõndagi unustanud ehk mõnestki asjast meelega mööda läinud olevat. Kui meie arvustus ometi ära tunda suutis, et eepos üksi siis võib selle nime peale pretendeerida, kui luulel loodusjõududega koostöötamise kokkukõla ning selle ilu äratundmine ette näidata, siis

jäeti läbi katsumata, kas Kalevipoeg selle poolest nii vaene õngi. Ja tunnistama peab, et kõige tähtsam meile nägematu on olnud. Kalevipoja kolmas lugu on piltlik näitus, kui kõrgele meie rahvaluule ülepea tõusta on suutnud ning kui hästi temasse kodumaa looduse ülistamist on osatud kokku põimida ja siduda. Vist ei kujuta rahvaluule kuskil nii pihtakäivalt looduse ilu, kui kolmas lugu Irumäel; seda peab kohal vaadates kahtlemata igaüks tunnistama. Mida Eestimaa rannastik meeldivat ette toonud, selle peale reageerib Kalevipoja kirjeldus magusa unistusega.

Ilusate ja meeldivate Kalevipoja kolmanda loo loodusekirjelduste sisuks ja keskkohaks on aga muinasaja toores tegu, naisterahva röövimine. Sellel ajal, kui Linda pojad metsas jahti pidamas, oli ema neile kodu roogade keetmiseks paja tulele pannud ning istus ise lõuka pael tulekübe-meid kaitstes, „et kirk ei lendaks katuksele“. Soome tuuslar tuuletarka astus paati ning sõitis Viru randa Kalevite talu poole, ajas paadi kalda äärde ja hakkas ise muru varjul roomates, kivi taga kükitades, nii kui kassi lindu püüdes, toa ligemale liuglema. Linda istus toas sügavas mõttes, selg vastu ust, ega märganud tuuslari liginemist ennem, kui see tema oli vallanud, et teda kõige hooga lootsiku poole tassida, vargasaaki paati viia.

Kuigi lesk vastu tõrkus, ei aidanud see ometi midagi: pea oli Linda rammu raugemas. Lese appihüüded poegadepe ei ulatanud, küll aga kuulis neid Vanataat kõrges taevas. Ja kui tuuslar saagiga Irumäele jõudis, et siit röövsaaki paati viia, hakkas Pikker pilvesta põrutama ning äike astus röövlile vastu. Pikselööök virutas tuuslari uimaseks, Linda vabanes tema käte vahelt, ning kui tuuslar uuesti ärkas, ei leidnud ta leske enam, — selle oli Pikne kivipakuks muutnud — kivisambaks Irumäele. Lese kurva saatuse viimane järk sündis seega kõue kaastegevusel mäeharjal, nagu see muinaslugudes Siinai päevist meile edasi on kantud.

Kalevipoeg tõendab edasi, et noorem põlv, kellel Linda nimi juba ununema hakkab, kivipaku Iru ä m m a k s kutsuvat. Esimest korda linnas käijad peavad vana seadust mööda Iru ä m m a teretama ja austades ämma pähe oma mütsi panema. Ehk küll kivipakul nähtavat elu ei leita, peab temas ometi isesugune salavõim sigima. Sest kes kivipaku mäekaldalt õhtul alla orgu veeretanud, leiab selle teisel hommikul vanas paigas püsti seisvat. Nii ei sahi kivisammas oma alandamist ning ronib ikka ise oma vanale aukohale tagasi. Lugu lõpeb sooja soovitusel ja manitsusega noorsoole, et need ämma ikkagi austaksid, ämma pähe kühara panekaid ja ämma kaelast kinni hakkaksid: see kaunis pruuk toovab õnne ja kasu temast kinni pidajale.

Kuid enne ilmasõda käis teade läbi ajakirjanduse, et meie müütilised mälestusmärgid hävimas ning Iru ä m m a oma paigalt ometi jäljetult kadunud olla. Selle teate üle selgusele jõudmiseks sõitis nende ridade kirjutaja Tallinnast ida poole välja viivat Narva maanteed kaudu kohale.

Suur ja põline Peterburi poole viiv postitee läheb mööda kõrget ja paiguti järsku paekivi-sejakut Iru poole, kusjuures Tallinna panorama,

merelaht, eemalt sinetav saarestik ja Viimsi kõrge poolsaar kõige tee kena ja meeldivat pilti pakuvad. Umbes 10—15 sülda kõrge ja kaunis järsk maltsakallas (glint) on lage ning lubab ülevalt Pirita varemete ja Kose metsa peale alla vaba ülevaatlikku pilku heita.

Umbes kümme versta Tallinnast jõuame Pirita jõeni, mis siin kõrgete kallaste vahel suuri lookeid sünnitades kiirelt mere poole tõttab. Maantee kallakut mööda alla libisedes jõuame mööda vanast kuivaks jäänud Iru kõrtsist, mille taolistega omal ajal Eestimaa iseäranis rohkesti oli õnnistatud. Siit viib maantee üle paarikümne sülla pikkuse massiivse ja tugeva kivisilla ning hakkab väikest käänakut tehes jälle tõusma, seekord juba üles — Irumäele.

Irumägi ise on õieti üks silmapaistev ja eraldatud järk sellest paekivi-seinast, millest eespool juttu olnud ning mis Eestimaa randa vastu Soome lahte nii selgelt iseloomustab. Kuid ta on üleüldisest lülist kõrgem, looduslikult ilusam ja taimekasvuga ka õnnistatud. Lääne poolt on rajaks Pirita jõgi, mis siin mäeseinast omale tee läbi õnnistanud, põhja poolt loomulik serv ning ida ja lõuna poolt silmapaistvad paepinna kallakud.

Irumäest otsejoones põhja poole jookseb merde Viimsi poolsaar ja temale järgneb Aegna saar ühes oma kaugele merde ulatavate veealuste raudkivi-pankadega. Üleüldine kokkuvõte näitab nagu loomulikult seda rada, kuhu poole tuuslar Lindat soovinud tassida. Muidugi ei või tähele panemata jätta, et Irumäe kõrgemalt nukilt see rada selgesti ära paistab ning iseenesest inimest mõttekujudele tõukab. Enne ilmasõda oli Irumäel meeldiv 13-taluline külake asumas, kus õlekatused viljapuu-aedade vahelt vaevalt välja paistsid.

Kuid Iruamma ei olnud siit tõesti mitte enam leida ja otsijal jääb üksi veel üle koht kindlaks teha, kus ta seisnud võis olla.

Iru küla Madise talu nurgalt viib maantee põhjasihis Randvere küla poole, mida mööda edasi minnes Soo talu juurde välja jõuame. Talu vanaisa, 81-aastane Juhan Kaasik, jutustab, et tema omalt isalt Kristjan Kaasikult (1805—1895) Linda ja Iruamma kohta nii mõndagi olevat kuulnud. Kaasikute vanapaari jutustuse järele selgub, et Irumäe kõrgemal nukil suure postitee ääres tõesti kord kivipakk püsti seisnud, mida rahvas Iruämmaks kutsunud, ja et Kalevipoja jutustus selles mõttes oluliselt kõigiti tõendatud on.

See olnud umbes kuus jalga kõrge ja kaheksakandiline raudkivipakk, millel eemalt vaadates kivistunud inimesekuju olnud. Kivi kohta liikunud palju jutte, kuid meelde jäänud temale veel iseäraline komme, mida Ida-Harjumaalt pärit olevad inimesed Tallinna sõites tarvitanud: kui keegi noormeestest korda Tallinna sõitsud, siis võtnud Irumäele jõudes kaks vanemat meest temal üks peast, teine jalust kinni, viinud noormehe kivipaku äärde, koputanud tema keha keskkohta vastu kivi-sammast ja ütelnud: Nüüd oled Iruamma saanud, oled mees ja võid

linna sõita. Kuna Kalevipoeg palju niibetest sõnadest tagasi ei kohku ei tea ta aga seda pruuki mitte.

Iruküla noortel olnud viisiks kivipaku ümber jaaniõhtuti kokku koguda, tuld teha, laulda ja mängida. Ning Irumäe jaanituli paistnud alati kõige kaugemale üle Tallinna lahe, üle poolsaarte ja saarte. Umbes 1840. ja 1850. a. vahel (kindlat aega enam ei mäleta) tehtud kord jaanituli õige kivi ligidale, millest kivi keskelt pooleks läinud. Tükid vedelenud seal veel küll maas, aga kivi ise ei ole suutnud enam rahvaluulele ja kommetele seda pakkuda, mis varemalt.

Kuid nii kergesti Iruämma ei unustatud. Endisest Iruämma sambast mõni süld mäe veergu mööda allapoole olnud Madise talu nurgal Raudvere poole viival ristteel teine suur kivi maas. Endise Iruämma kivi lõhkiminekul jäetud selle tükid küll rahule, kuid vanu kombeid hakatud teise kivi juures täitma. Krimmi sõja ajal, kui Inglise laevastik mere poolt Tallinnat piiramas, tulnud Peterburist esiteks linna kaitsma kaardiväe-polgud jala, neile järgnenud bashkiiridest ja kalmükkidest kokkuseatud ratsavägi. Viimane jäänud Iru külasse peatama ja asunud siin sõja lõpuni. Põiksilmalised poolmetsikud soldatid täkinud viimase kivi üleni tundmata kirjatähti täis ning sellel kujul täitnud kivi vana Iruämma aset veel kümnekond aastaid.

1865. aastal hakati Iru ehk Pirita jõe suurt raudkivist silda ehitama ning töö antud selleaegse ehitusmeistri Johannsoni kätte, kes aasta enne seda Harju-Jaani kiriku ehitamise lõpetanud. Töö esialgsed kulud kannud küll rüütlikassa, kuid hiljemini jaotatud need ümberkaudsete valdade peale, kust talupojad silda kõige rohkem tarvitavad.

Silla ehitusel ei ole aga kolme suure raudkivist posti alusvundamendid kudagi kandma jäänud; kiire jõevoog, mis siin paekivist läbi tungides palju langeb, söönud need läbi. Selle järele hakatud jõe põhja raudkivi-tükkidega täitma ning seks otstarbeks korjatud kõik ümberringi saadaval olnud raudkivid ära, muu seas ka endise Iruämma kivipaku jäänused, mis seega külmas jõepõhjas omale jäädava asupaiga leidnud.

Teine kivi aga, mis mõnda aega pärast esimese hävimist selle aset täitnud, lõhutud ehitajate poolt neljakandilisteks tükkideks ja paigutatud sillapostide osadesse.

Nii kadusid lugulaulu nähtavad mälestusmärgid ning vaevalt märkavad paadisõitjad Pirital, missugustest mälestusmärkidest jõe vood enne merde voolamist üle tõttavad.

Iruämma kadumist vetevoogudesse on seesama Kalevipoja kolmas lugu enda lõpuosas otsküi ette aimanud, kui ta sügavas eleeegiatoonis pajatab:

Laine veereb laine jälgil,
Vetevoode veeretusel,
Kiigel kalju kalda vastu.
Lõhkeb vahus vastu kallast...
Tähesilmad vaatvad taevast,

Kuu vaatab kõrgeelta,
 Päike paistab rõõmu palgel
 Lahkujaid a magajaid...
 Aga keelt ei ole kalmul,
 Sõna iial tähte suussa,
 Kuu ei oska kõneleda
 Ega päike pajatada,
 Küsijale vastust anda.

Selle juurde tuleb tähendada, et Iru silla eespoolne ja peakülj lõunasse on pöördud, kus kuul ja päikesel tõesti võimalik on jõe põhja Iruämma jäänuseid silmitseda.

* * *

Kuidas sattus Iruämma lugu Kalevipoja kokkuseadja Kreutzwald kätte? On ju teada, et Kalevipoja eeltöid õige mitmed õpetlased teinud ning et see aine omal ajal enne ilmumist tervet Eesti õpetatud meeste väikest kogu on huvitanud. Kalevipoja jälgi leiame peale Kreutzwaldi enese veel Dr. Georg Schultzi (Bertrami), Fählmanni ja õpetaja Gustav Schüdlöffeli mälestustest. Kuid ometi puuduvad teated, et Dr. Schultz ehk Dr. Fählmann Irumäega kuidagi kokku oleksid puutunud, olgugi et nende huvi Kalevipoja aine vastu suur oli. Mõlema mehe tegevus keerleb enamasti Õpetatud Eesti Seltsi ümber, kus küll Kalevipoja aineid teoreetiliselt harutati, neid isegi selleaegses nädalalehes „Inlandis“ avaldati, kuid kohapealne tooresmaterjaali kogumine ometi vist siia hulka ei ulatanud. Iruämma lugu pidi ikkagi Irumäelt endalt saadud olema ja koht oli oma mälestustega Kalevipoja materjaali kogumise ajal veel elav ja silmatorkav küllalt.

Dr. Kreutzwaldist endast teatakse, et ta Harjumaal Ohulepa mõisas elades toapapalt Jakob Fischerilt rohkesti Kalevipoja materjaali omandanud, ning isegi Kreutzwaldi üliõpilaspõlves on Fischer temale ikka uusi ja uusi aineid muretsenud. Tutvus Fischeriga kestnud mõned aastakümned. Nii pidi Fischer Harjumaad ja seda, mida see maa sisaldab, mitmeti tundma. Kuid Ohulepas ja Tallinnas elades reisinud Kreutzwald ka ise Harjumaal ringi ning uurinud koha peal Kalevipoja mälestusi. Sellel Kreutzwaldi mälestuste kogumise ajal pidi Iruämma kivi oma alguskujus tingimata alles hävimata ning Kreutzwald seda näinud olema. Mitmete muude kirjalikkude tõenduste järele teatatakse Kalevipoja uurijate poolt, et Iruämma lugu otsekohe rahva suust üles on kirjutatud (P. Org). Kuid miks ei ole see lugu täielik ja miks on sealt pudemeid maha kukkunud?

Siin on võimalik üksnes teine oletus. Kreutzwald võis Iruämma loo peale juhitud olla selleaegse Ida-Harjumaa praosti ja kauaegse (1838–1859) Jõeletme õpetaja Gustav Heinrich Schüdlöffeli poolt ehk ta võis need ained Schüdlöffelilt saanud olla. Seda arvamist kinnitab järgmine asjaolu. Schüdlöffelid (isa ja poeg üksteise järele) olid kauaegsed Jõeletme õpetajad ning poeg Gustav Schüdlöffel Kuusalu õpetaja Ahrens'i parem

sõber, ise ka keeleuurija ja kaunis hea Eesti folklore tundja. Tallinnast välja minev Narva maantee viib, nagu ülemal nimetatud, Iru külast läbi ning Jõeleftme kirikust mööda; Jõeleftme kiriku ja Irumäe vahet on umbes 13 versta. Kui üks Tallinnale kõige ligemal olevatest maakiriku õpetajatest, pidi Schüdlöffel linnas käies seda teed tihti tarvitama, pidi Iruämma tema algkujus nägema ning tundma ka selle mäe ja kivipaku külge sõlmitud tähtsat rahvaluulet. Et Schüdlöffelit üleüldse Kalevipoja ained nende kogumisjärgul huvitasid, seda on ta „Inlandis“ 1836. a. näidanud ning on see ka muul viisil tõeks tehtud. Nii on Iruämma loo ülesõõtjaks kas Kreutzwald ise või Schüdlöffel, küllap vist ennem viimane. Sest muidugi ei hakanud vaimulik mees Iruämma niibemat osa edasi andma, kuna Kreutzwald ise selle ehk ära oleks paigutanud.

Olguigi Iruämm oma alguskohalt kadunud, kuid 1920. a. kerkis Tallinnas Rootsi kantsis üles vanema kujurajaja A. Weizenbergi poolt valmistatud Linda kuhu, esimene suurem mälestussammas Eesti mütoloogiale meie kodumaal üleüldse. Kahju ainult, et ülespanemise ja avamise pidustuste asemel, mida nii paljud heal meelel näha oleksid soovinud, meie nooremad „kunstiharrastajad“ üksi paljaste targutustega valmjs said, nende seas isegi selleaegne Eesti kunstikaitse ametlik esitus.

* * *

Mis sündis Irumäel ilmasõja päevil? Peeter Suure merekindluse ehituse valitsus oli tähendatud mäe kindluse üheks tähtsamaks kaitsepunktiks välja valinud ja pani siin 1913. a. suureviisilised ehitustööd käima. Ligi verstapikkused sügavad maa-alused tunnelid lõikasid mäest põigiti läbi, seda otsekui poolitades, neile seltsisid mäe veergudele suured fortide pesad paekivisse ning lugematud kiviprügi- hunnikud tunnistavad päikese käes valendades, kui tugev selleaegsetel maa peremeestel tahtmine on olnud Tallinnat kaitsta. Enne ehitust vöörandas kroonu Irumäe 13 talu ning omanikud valgusid laiali, taluhooned kisti maha ning nende vundamendid ootavad nüüd kohendajaid ja uuendajaid. Saksa sõjavöimud kuulutasid Tallinnasse jõudes, et endised omanikud võivad tagasi tulla, kuid seda õigust on üksnes 3—4 perekonda tarvitanud ning endistesse pesadesse tagasi keeranud. Endine külaidüll on kadunud ja mägi pakub kurba, mahajäetud ja õudset pilti, mida üksi pikem rahuaeg kosumisele tagasi võib tuua. Ka endine Iruämma mälestus vajub koha peal enam ja enam minevikku, milleks viimaste aastate põrutavad sündmused omajagu kaasa on aidanud.

M. Morrison.

Toimetusele saadetud kirjandus.

The Hungarian Nation. A monthly Review, political and economical. Budapest IV, 7 Kossuth Lajos Street.
Communiqués des Lignes Nationales Hongroises.
Année I. Budapest, 1920.

- Communiqués of the Hungarian National Leagues. First year (1920), Budapest, IV, Kossuth Lajos-utca 7.
- Kodu. Perekondlik kirjanduse, teaduse ja kunsti ajakiri. I aastakäik, 1920. Vastutav toimetaja: A. Kreisberg; väljaandja: graafiline ühing „Kiri“ Pärnus. Talitus Tallinnas, Alimanni tän. 50.
- Tallinna Tehnikum (tema juhatajad ja õppekavad), Pikk tänav nr. 20.
- Theodor Ussisoo: Saetööd. „Rahvaülikool“ Tallinnas. 6+16 lhk. Hind 40 mrk.
- Dr. A. Maltsev: Hääleseadmise õpetus. Autori soovil Eesti keelde toimetanud Anton Kasemets. K.-Ü. „Rahvaülikool“ Tallinnas. 31 lhk. Hind 30 mrk.
- Voldemar Raam: Ladinakeelelugemisraamat. „Rahvaülikool“ Tallinnas. 56+8 lhk. Hind 45 mrk.
- A. Saaberik: Tegeliku Eesti foneetika alged. K.-Ü. „Rahvaülikool“ Tallinnas, 1920.
- A. Veiderman: Eluta loodus. Loodusloo algõpetus. Joonistustega. Teine uuendatud väljaanne. K.-Ü. „Rahvaülikool“ Tallinnas. 107 lhk. Hind 60 mrk.
- Tubakakasyataja ja -parkija käsiraamat. Babo järele kokku seatud Eestimaa Aiataöö Seltsi ülemaedniku P. Sinemi ja aiataöö-instuktori T. Reimi toimetusel. Teine parandud ja täiendud trükk. Esimene trükk auhinna pärinud. K.-Ü. „Rahvaülikool“ Tallinnas. 96 lhk. Hind 60 mrk.
- Noore loodusteadlase käsiraamat. Praktilised juhatused loodusnähtuste uurimiseks ja kollektsioonide kokkuseadmiseks. J. Kawtaradse järele tõlkinud H. Gutmann. K.-Ü. „Rahvaülikool“ Tallinnas. 70 lhk. Hind 40 mrk.
- Tärnu Meestekoorid. II vihk. „Rahvaülikool“ Tallinnas. 16 lhk. Hind 16 mrk.
- M. J. Eisen: Väike Kalevala. Teine trükk. Eesti Kirjanduse Seltsi Koolikirjanduse Toimkond, Nooresoo kirjavara nr. 50. K.-Ü. „Rahvaülikool“ Tallinnas. 97 lhk. Hind 40 mrk.
- J. Prümmel: Lõbus rehkendaja. Ülesannete raamat laste arusaamise, mõttereavuse ja iseteadvuse edendamiseks. K.-Ü. „Rahvaülikool“ Tallinnas. 82 lhk. Hind 40 mrk.
- A. Behrsing & Th. Ussisoo: Laste geomeetria. „Rahvaülikool“ Tallinnas. 32 lhk.
- J. Sitska: Üleüldine ajalugu. III jagu: Uus aeg. II trükk. „Rahvaülikool“ Tallinnas. 167+VIII lhk.
- Theodor Ussisoo: Geomeetriline ornament. „Rahvaülikool“ Tallinnas. 14 lhk. Hind 30 mrk.
- Гаммы во всѣхъ видахъ и главнѣйшіе аккорды съ ихъ обращеніями. П. Пабстъ. Часть I. K.-Ü. „Rahvaülikool“ Tallinnas. 15 suurt lhk. Hind 75 mrk.
- M. J. Eisen: Eesti uuem mütolooia. K.-Ü. „Rahvaülikool“ Tallinnas. 190 lhk. Hind 160 mrk.
- D. Rootman: Algebraalne analüüs ülesandeis II: Esimese astme võrrandused ja nende süsteemid. Lineaarne funktsioon ja selle graafiline kujutamine. K.-Ü. „Rahvaülikool“ Tallinnas. 131 lhk. Hind 100 mrk.

1. märtsist hakkas ilmuma kirjanduslik ja poliitiline kuukiri

„MURRANG“.

Toimetus: **Gustav Suits, Bernhard Linde ja August Alle.**

Vastutav toimetaja **Bernhard Linde.**

Väljaandja Kirjastus A./S. „**Varrak**“.

Uus kuukiri seab oma ülesandeks kõigi meie murrangu-
aja kirjanduslike, kunstiliste kui ka teaduslike ja ühis-
kondlik-poliitiliste küsimuste käsitlemise.

Kuukirja esimeste numbrite jaoks on kaastööd saanud:
H. Adamson, Arthur Adson, August Alle, Johannes Barbarus,
Albert Kivikas, Jaan Kärner, Bernhard Linde, Milli Mallikas
(Hugo Raudsepp), Hugo Reiman, Peeter Ruubel, Karl Rumor,
Johannes Semper, Gustav Suits, A. H. Tammsaare, Aleksander
Tassa, Friedebert Tuglas, Marie Under ja Ado Vabbe.

Peale ülalnimetatute on kaastööd lubanud mitmed kodu-
ja väljamaa kirjanikud ning publitsistid.

Kuukirja „Murrangu“ 1. nri sisu:

Bernhard Linde, Saateks.
Gustav Suits, Kolm luuletust.
Peet Vallak, Õnnetus raudteejaamas.
Johannes Barbarus, Neli luuletust.
Johannes Semper, Kokkuvõtted.
R. S., Tempora mutantur.

Kuukirja „Murrangu“ 2. nri sisu:

Marie Under, Inimene.
Gustav Suits, Tervitus Eino Leinole.
A. H. Tammsaare, Kuiv nurk.
Jaan Kärner, Salmid fataalsusest.
Ado Vabbe, Uuem graafika.
Hendrik Adamson, Lõbumine.
Fr. Tuglas, Kaks laastu.
Naata Nael, Lahtised lehed.
Arthur Adson, Maailma latse.
Mait Metsanurk, Viimane päev.
Milli Mallikas, Inimene kisendab.
Punglast ja Kunglast.
Kaks kirja toimetusele.

Kuukirja „Murrangut“ ilmub 1921. a. jooksul 10 nrt.
suures kaustas, iga nr. vähemalt 48 lhk. Üksiku nri hind
60 marka, aastakäik 500 m.

Talitus: Tartus, Rüütli tänav nr. 24; Kirjastus A./S.
„Varraku“ jaoskond.

Kirjastus A./S. „Varrak“.

Eesti Kirjanduse Seltsi väljaanne

„EESTI KIRJANDUS“

jätkab käesoleval (1921.) aastal — XV aastakäiguna — oma ilmumist sennisel kujul, iga kuu kohta üks number.

Tellimisehind: 200 marka aastas.

„Eesti Kirjanduse“ sennistest aastakäikudest on veel tagavaral:

XIII aastakäik (1918/19) — hind 120 marka.

XIV „ (1920) — „ 140 „

„Eesti Kirjanduse“ varemate aastakäikude üksikuid numbrid 10—20 marka.

Samuti on ladus veel Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamatu varemaid aastakäikusi (I—IV, VI—IX), müügihind 50 mrk.

Oma kirjastuseladust soovitame järgmisi raamatuid:
J. Jõgever: **Eesti keele häälikute ajalugu.** Hind 35 mrk.
Joh. Kunder: **Eesti vanemad laulikud.** Hind 20 mrk.
Balthasar Russov: **Liivimaa kroonika.** Tõlkinud K. Leetberg. I anne: hind 60 mrk., II anne: hind 110 marka.

Rud. Wallner: **Arstirohtude ladina-eestikeelne sõnastik.** Hind 35 mrk.

Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastuseladu ja asjaajamise büroo asub Tartus, Gildi uul. nr. 8, teisel korral, Eesti Rahva Muuseumi ruumide juures. Asjaajamise tunnid äripäeviti kella 9—2 ja 4—6.

Seltsile ehk tema toimkondadele saadetavate kirjade ja muude postisaadetiste aadress: Eesti Kirjanduse Selts, Tartus (postkast nr. 25).

Seltsi liikmemaksu suurus:

1919. aasta kohta 5 mrk.

1920. „ „ 25 „

1921. „ „ 50 „

Eluaegne (ühekordne) liikmemaks 1000 marka.

Eesti Kirjanduse Selts.